

I. SITUĀCIJAS RAKSTUROJUMS UN PASTĀVOŠO IZAICINĀJUMU FORMULĒJUMS

JAUNIEŠI LATVIJĀ

Saskaņā ar Jaunatnes likumu jaunieši Latvijā ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem. Saskaņā ar CSP datiem 2014. gada sākumā Latvijā dzīvoja 291 964 jaunieši vecumā no 13 līdz 25 gadiem, no kuriem 150 102 (51%) vīrieši un 141 862 (49%) – sievietes.

Pēdējo 20 gadu laikā jauniešu skaits Latvijā ir būtiski samazinājies. Ja iedzīvotāju skaits Latvijā kopumā laika periodā no 1990. gada līdz 2014. gadam samazinājies par 25%, tad jauniešu skaits – par 39%. Salīdzinot ar 1990. gadu, šodien Latvijā ir aptuveni par 188 000 jauniešu mazāk, bet salīdzinot ar 2004. gadu – aptuveni par 157 000 jauniešu mazāk. Tātad pēdējo desmit gadu laikā ir novērojams īpaši izteikts jauniešu skaita kritums.

Samazinājies arī jauniešu īpatsvars attiecībā pret Latvijas iedzīvotāju kopskaitu. Ja vēl 2003.–2006. gadā 20% Latvijas iedzīvotāju bija vecumā no 13 līdz 25 gadiem, tad 2013. gadā jauniešu īpatsvars samazinājās jau līdz 15%, kas ir zemākais rādītājs pēdējo 20 gadu laikā. Kā norādīts CSP izdevumā „Bērni Latvijā” – arī bērnu īpatsvars Latvijā ir viens no zemākajiem ES. Saskaņā ar EUROSTAT datiem vidēji ES valstīs 11,5% iedzīvotāju ir vecuma grupā no 15 līdz 24 gadiem. ES dalībvalstu rādītāji šādā aspektā svārstās starp 10% (Spānija, Itālija, Slovēnija, Grieķija u.c.) un 15%-16% (Turcija, Kipra, Islande, arī Lietuva). Latvijas rādītājs uz citu ES valstu fona nav kritiski zems un ir līdzīgs Beļģijai, Rumānijai, Igaunijai, Francijai, Ungārijai u.c.

Visvairāk jauniešu dzīvo Rīgā – 85 092 jeb 28% no visiem Latvijā dzīvojošajiem jauniešiem ir galvaspilsētas iedzīvotāji. Pierīgā dzīvo 18% (56 021) no visiem Latvijas jauniešiem. Salīdzinot reģionos dzīvojošo jauniešu skaitu, vislielākais ir Latgalē (45 624 jeb 15%), bet mazākais – Vidzemē (36 225 jeb 12%). Tajā pašā laikā pēdējos trīs gados Rīgā novērojams arī lielākais jauniešu skaita samazinājums (15 628 jeb 16%), kamēr pārējos reģionos jauniešu skaits samazinājies par aptuveni 8%.

Ņemot vērā pēdējo 15 gadu dzimstības rādītāju tendences, sagaidāms, ka jauniešu skaits Latvijā varētu nedaudz palielināties laika periodā starp 2020. un 2030. gadu, bet pēc tam atkal samazināties. Kā norādīts Ķīmenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017.gadam, turpinoties depopulācijai Latvijā, pēc 2020. gada vecu iedzīvotāju (65 gadi un vairāk) būs vairāk nekā jauniešu līdz 18 gadu vecumam. Tas nozīmē, ka sāks sarukt darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits, vislielāko darbspējas vecuma iedzīvotāju samazinājumu paredzot laika posmā starp 2015. un 2025. gadu un tālākā perspektīvā pēc 2040. gada. Līdztekus – bērnu un jauniešu īpatsvars visdrīzāk būtiski nemainīsies, jo samazināsies arī kopējais Latvijas iedzīvotāju skaits.

Ārpus oficiālajiem statistikas datiem, eksistē arī citi instrumenti, kas palīdz precīzāk noteikt jaunatnes politikas prioritātes.

Eiropas Savienības jaunatnes stratēģijā (2010 – 2018) (turpmāk – ES Jaunatnes Stratēģija) tiek uzsvērts, ka jaunatnes politikas plānošanā ir nepieciešams ievērot uz pierādījumiem balstītu politikas plānošanas principu, pievēršot īpašu uzmanību jaunatnes aktuālo jautājumu pētniecībai. Tāpēc Latvijā, sākot ar 2008.gadu, tiek konsekventi veikts ikgadējais monitorings - socioloģisks un kvantitatīvs konstatējošs pārskats, kas nodrošina atbildes un statistiku par konkrētiem un aktuāliem jaunatnes politikas jautājumiem.

Šāds monitorings nodrošina iespēju novērot izmaiņas (politikas un plānoto rezultātu sasniegšanas tendences), kas notiek līdz ar jaunatnes politikas īstenošanu. Rezultāti palīdz ne tikai iegūt datus politikas ietekmes analīzei, bet arī ļauj secināt, kādus darba virzienus un aspektus nākamajā politikas plānošanas posmā jāuzskata par prioritāriem.

Saskaņā ar rakstu krājumā “Jaunieši Latvijā 2008-2013: aktivitāte, mobilitāte, līdzdalība” minēto, jauniešu dzīves kvalitātes pašnovērtējums pēdējo gadu laikā nav būtiski mainījies – ik gadu

aptuveni 1/3 aptaujāto novērtējuši, ka ir pilnībā apmierināti, aptuveni puse – ka ir drīzāk apmierināti un aptuveni 1/10 – ka ir neapmierināti ar savu dzīves kvalitāti. Ar savu dzīvi apmierinātāki ir 13–15 gadus veci jaunieši un Vidzemē dzīvojošie, savukārt neapmierinātību ar savu dzīvi visbiežāk izsaka jaunieši 20–25 gadu vecumā, kā arī tie, kuriem dzimtā nav latviešu valoda, profesionālo vidējo izglītību ieguvušie, Rīgā un Latgalē dzīvojošie. Finansiālās problēmas ir galvenais iemesls jauniešu neapmierinātībai ar savu dzīvi. Novērojams gan, ka 2013. gadā finansiālās problēmas minētas ievērojami retāk nekā iepriekšējos gados, tomēr joprojām tas ir prevalējošais iemesls kritiskiem savas dzīves kvalitātes novērtējumiem.

Dzīves kvalitātes rādītāji nereti tiek saistīti ar jauniešu pašizjūtu par iespējam ietekmēt savas dzīves lēmumus un notikumus. Šādā aspektā pēdējo piecu gadu periodā novērojams to jauniešu īpatsvara pieaugums, kuri uzskata, ka lielā mērā ir savas dzīves noteicēji – ja pirms 5–6 gadiem šādu vērtējumu sniedza aptuveni 2/5 jauniešu, tad pēdējo divu gadu mērījumos jau 1/2. Tajā pašā laikā nav novērojama tieša šo rādītāju korelācija ar apmierinātības ar dzīvi pozitīvajiem vērtējumiem, kuri nav būtiski mainījušies.

Svarīga ir arī pašvaldību loma jaunatnes politikas īstenošanā lokālā līmenī. Saskaņā ar Jaunatnes likumu pašvaldības plāno vietējo darbu ar jaunatni, izstrādājot pašvaldības jaunatnes politikas plānošanas dokumentus. Pašvaldības var izveidot institucionālo sistēmu darbam ar jaunatni, nosakot atbildīgo institūciju vai atbildīgos darbiniekus šī darba īstenošanai, pieņemot darbā jaunatnes lietu speciālistu, kas plāno, veic un koordinē darbu ar jaunatni. Lai veicinātu pašvaldības darbu ar jaunatni plānošanu un īstenošanu, kā arī jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā, pašvaldība var izveidot jaunatnes lietu konsultatīvo komisiju. Pašvaldība var arī izveidot jauniešu centru un jauniešu domi, lai sekmētu jauniešu iniciatīvas, sadarbību, pieredzes apmaiņu u. c. jauniešu aktivitātes vai paredzētu citu darbu ar jaunatni īstenošanas kārtību. Vietējā līmenī darbu ar jaunatni koordinē un īsteno galvenokārt pašvaldības administrācija un tās iestādes, valsts pārvaldes institūciju teritoriālās struktūrvienības, jaunatnes organizācijas, jauniešu iniciatīvu grupas, kā arī citas biedrības un nodibinājumi, kas veic darbu ar jaunatni.

2014.gada sākumā jaunatnes politikas stratēģija ir izstrādāta jau apmēram 35 pašvaldībās, 58 pašvaldības vēl nav uzsākušas darbu pie jaunatnes politikas stratēģijas izstrādes, savukārt 26 pašvaldībās tiek izstrādāta darba ar jaunatni stratēģija vai arī sadaļa jaunatnei tiek iestrādāta kopējā pašvaldības attīstības plānošanas dokumentā.

2014.gadā pašvaldībās strādāja 109 personas, kas atbild par jaunatni pašvaldības mērogā no tām 66 jau strādā kā jaunatnes lietu speciālisti, kā arī darbojās 86 jauniešu centri. Jaunatnes lietu speciālists ir persona, kas veic darbu ar jaunatni, sadarbojoties ar jaunatnes politikas īstenošanā iesaistītajām personām, izstrādā priekšlikumus jaunatnes politikas pilnveidei, īsteno un koordinē informatīvus un izglītojošus pasākumus, projektus un programmas jaunatnes politikas jomā, sekmē jauniešu pilsonisko audzināšanu, veicina jauniešu brīvprātīgo darbu un līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē, konsultē jauniešus jaunatnes politikas jomā, tajā skaitā par pasākumu, projektu un programmu izstrādi un īstenošanu, kā arī veicina jauniešu personības attīstību. Lai nodrošinātu darbu ar jaunatni kvalitāti, ik gadu IZM organizē apmācības pašvaldību jaunatnes lietu speciālistiem un pieredzes apmaiņas seminārus jauniešu centru vadītājiem un darbiniekiem. 2013.gadā 47 jaunatnes lietu speciālisti ieguva apliecības par apmācību programmas 80 akadēmisko stundu apjomā apgūšanu, kas nodrošina iespēju uzsākt darbu ar jaunatni Latvijas pašvaldībās.

Viens no būtiskiem jaunatnes politikas indikatoriem ir jauniešu dalība jaunatnes vai citās nevalstiskajās organizācijās. Aptuveni 1/3 jauniešu ir kādas organizācijas biedri vai ir bijuši iesaistīti kādas organizācijas darbībā citā statusā. Pēdējo piecu gadu laikā organizācijās iesaistīto jauniešu īpatsvars nav būtiski mainījies. Savukārt jaunatnes organizācijās līdzdarbojas tikai 11% jauniešu. Svarīgi ir arī tas, ka tikai aptuveni 1/3 jauniešu zina kādu jaunatnes organizāciju. Informācija par jaunatnes organizācijām un par to darbības virzieniem jauniešiem ir pieejama, piemēram, IZM mājaslapā: <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/jaunatne/8049.html>, kā arī portālā www.jaunatneslietas.lv, kur ir iekļauts aktīvo jaunatnes organizāciju un biedrību, kas veic darbu ar jaunatni saraksts ar informāciju par 75 jaunatnes organizācijām un biedrībām, kas veic darbu ar jaunatni. Kopš 2011.gada (2011.gada 15.marta Ministru kabineta noteikumi Nr.188 „Noteikumi par

jaunatnes organizāciju sarakstā iekļaujamajām ziņām un kārtību, kādā biedrības ierakstāmas jaunatnes organizāciju sarakstā”) ir izveidots jaunatnes organizāciju saraksts, kurā ir pieejama informācija par jaunatnes organizāciju darbības jomām un to kopējo skaitu. Pašreiz jaunatnes organizāciju sarakstā ir ierakstīta 21 jaunatnes organizācija. 2013.gada IZM veiktajā aptaujā par jaunatnes politiku un situāciju pašvaldībā, 59 pašvaldības norādīja, ka pašvaldībā jau strādā jaunatnes lietu speciālists, tomēr pēdējo gadu laikā ir vērojama pozitīva tendence, apzinot gandrīz visas pašvaldības (109), ir noskaidrota informācija par kontaktpersonām, kas veic darbu ar jaunatni katrā pašvaldībā.

Tālāk ir apkopoti pēdējo piecu gadu laikā veikto jaunatnes pētījumu nozīmīgākie secinājumi, sniedzot gan to tematikas kontekstuālu analīzi ES Jaunatnes stratēģijas astoņu tēmu aspektā, gan arī salīdzinot Latvijas un citu ES dalībvalstu jauniešu portretējumu. Tas dod iespēju gan novērtēt līdz šim sasniegto, gan noteikt tuvākās nākotnes aktualitātes jaunatnes politikas un darba ar jaunatni īstenošanā.

1. LĪDZDALĪBA

Līdzdalība ir svarīga jaunatnes politikas sastāvdaļa kā nacionālā, tā ES līmenī. Iespēju nodrošināšana jauniešiem iesaistīties lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē jaunatnes politiku valsts un pašvaldību mērogā, definēta par vienu no būtiskākajiem pamatprincipiem Jaunatnes politikas pamatnostādņēs 2009.–2018.gadam. Savukārt jauniešu līdzdalība un lietderīga brīvā laika pavadīšana tiek identificēta kā viena no trim jaunatnes politikas dimensijām, paredzot jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā, dalību jaunatnes organizācijās, brīvprātīgā darba aktivitātēs, jauniešu nometnēs, kā arī sportā un kultūras dzīvē. Jauniešu iedrošināšana aktīvam pilsoniskumam un līdzdalībai sabiedrībā ir arī viens no diviem ES Jaunatnes stratēģijas mērķiem.

Nemot vērā datus par arvien sarūkošo jauniešu iesaisti kā sociālās, tā politiskās aktivitātēs (kā arī intereses mazināšanos par sabiedriskajiem un politiskajiem jautājumiem¹), uzmanība tiek pievērsta līdzdalības iespēju un veidu adaptēšanai jauniešu komunikācijas un iesaistes ieradumiem. Šodien tā vairs nav tikai piedalīšanās vēlēšanās, iesaistīšanās politisko partiju darbībā, piedalīšanās protesta akcijās vai petīciju parakstīšana, bet daudz vairāk izpaužas aktīvā pilsoniskā līdzdalība sociālajos tīklos, dalībā diskusijās, personīgā komunikācijā ar lēmumu pieņēmējiem u. tml. EK veikusi arī vairākus pētījumus par jauniešu līdzdalību, piemēram, Eiroparometra aptauja „Jaunatnes kustība” (*„Youth on the move”*) un vairāku pētījumu datu un secinājumu apkopojums „Politiskā līdzdalība un ES pilsonība: jauniešu uztvere un uzvedība” (*„Political Participation and EU Citizenship: Perceptions and Behaviours of Young People”*). Pamatojoties uz pētījuma secinājumiem par jauniešu ieradumu maiņu informācijas ieguvē un ikdienas komunikācijā, ES līmenī liels uzsvars tiek likts uz interneta iespēju izmantošanu jauniešu iesaistē (piemēram, tiek pilnībā pārveidots Eiropas Jauniešu portāls, nodrošinot jauniešu līdzdalības tiešsaistes iespējas, kā arī izveidotas vairākas speciālas mājaslapas bērnu informēšanai un iesaistei).

Kultūras līdzdalība tiek vērtēta kā būtisks faktors jauniešu personības izaugsmē, arī piederības izjūtas lokālām un globālām kopienām veicināšanā. Arī EK iesaistīšanos kultūras aktivitātēs saista ar aktīva pilsoniskuma veidošanu. Savukārt spējas un iespējas realizēt savus talantus un izpaust radošumu ir būtisks faktors darba tirgū nepieciešamo prasmju un zināšanu apguvē. Lielu uzvaru EK liek uz jauno tehnoloģiju un jauno mediju izmantošanu, kā arī kultūras un radošo industriju sektoru sadarbību, lai nodrošinātu jauniešu radošuma realizēšanas platformas. Īpaši uzsvērtā tiek starpkultūru dialoga veidošana, sekmējot jauniešu sociālo toleranci, iecietību un atvērtību citām kultūrām un tradīcijām. “Eiropas kultūras plānā” (*„European Agenda for Culture”*) kultūra tiek definēta kā radošuma un inovāciju sekmētāja, būtisks ieguldījums kā reģionālās attīstības kopumā, tā atsevišķu ekonomikas sektoru attīstībā.

2009. gadā EK īstenoja pētījumu „Kultūras pieejamība jauniešiem” (*„Access of Young People to Culture”*), kurā tika vērtētas jauniešu iespējas un prakses kultūras līdzdalībā, kā arī analizēti ES

¹ Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.). Izlases apjoms katrā no aptaujas veikšanas reizēm – ne mazāks kā 1000 respondentu.

dalībvalstu labās prakses piemēri kultūras aktivitāšu veicināšanā. Pētījumā jauniešu kultūras līdzdalībai identificēti šādi būtiski šķēršļi: finanšu trūkums, ģeogrāfiskā pieejamība un laika trūkums. Savukārt iespējas kultūras līdzdalības sekmēšanai saistītas galvenokārt ar digitalizācijas un jauno mediju izmantošanu.

Tajā pašā laikā jāsecina, ka jaunrades un kultūras tēma tikai atsevišķās ES dalībvalstīs tiek uzturēta dienas kārtībā kā pastāvīgs un patstāvīgs rīcībpolitikas virziens, biežāk to iekļaujot un vērtējot līdzdalības tēmas kontekstā.

Ņemot vērā stratēģijā „Eiropa 2020” definētos ES mērķus – ilgtspēja klimata pārmaiņu un enerģijas patēriņa aspektā, nabadzības un sociālās atstumtības mazināšana – jauniešu zināšanas par globāliem jautājumiem un gatavība iesaistīties to risināšanā ir viens no ilgtermiņā izšķirošiem attīstības faktoriem. Iecietības, sociālās iekļaušanas un starptautiskās konkurētspējas aspektā būtiskas ir ES iniciatīvas, kas veicina jauniešu pārrobežu mobilitāti un sadarbību (brīvprātīgā darba, prakses un mācību aktivitāšu ietvaros).

Viens no septiņiem pamatprincipiem, kas definēts Latvijas Jaunatnes likumā, ir mobilitātes un starptautiskās sadarbības nodrošināšanas princips. Tas paredz nepieciešamību nodrošināt jauniešiem iespēju būt mobiliem, apgūt zināšanas un prasmes ārpus savas dzīvesvietas un veicināt citu valstu ieteikumu, kā arī labās prakses apmaiņu un ieviešanu Latvijas jaunatnes politikā. Šī principa ievērošana jaunatnes politikas plānošanā un īstenošanā nodrošina jauniešu pilnvērtīgu un vispusīgu attīstību, veicina iekļaušanos sabiedrībā un darba tirgū, kā arī sekmē jauniešu dzīves kvalitātes uzlabošanu. Mobilitātes veicināšana mācību, pētniecības vai brīvprātīgā darba nolūkā un atbalsts dalībai dažādās mobilitātes programmās un projektos ir iekļauts arī vairākos politikas plānošanas dokumentos: Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2007.–2013. gadam, Jaunatnes politikas pamatnostādņēs 2009.–2018. gadam, Mūžizglītības politikas pamatnostādņēs 2007.–2013. gadam.

Ne mazāk būtiska joma ir jauniešu iespēja iesaistīties tiešā vai netiešā komunikācijā par globāliem jautājumiem ar lēmumu pieņēmējiem. Tam EK velta lielu uzmanību, regulāri organizējot tematiskas konferences, seminārus, apmācību un pieredzes apmaiņas iespējas. Par īpaši veiksmīgu jauniešu iesaistes mehānismu ES līmenī tiek atzīts strukturētais dialogs, kas ļauj ļoti detalizēti apkopot jauniešu viedokļus lokālā, reģionālā un nacionālā līmenī un tos iestrādāt Eiropas līmeņa politikas plānošanas dokumentos.

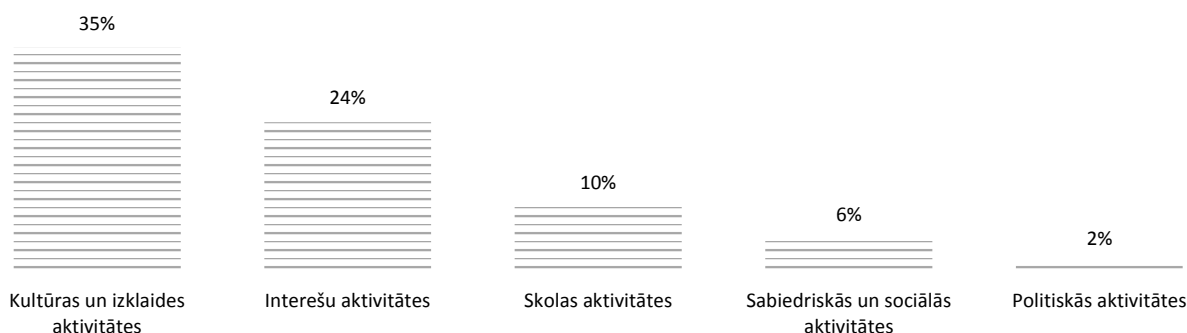
Tēmas būtiskumu nosaka arī arvien izteiktākie globalizācijas procesi pasaulē kopumā. No vienas puses, jaunieši ir būtiska mērķa grupa, kas ilgtermiņā var risināt tādus jautājumus kā klimata pārmaiņas, ilgtspējīga attīstība, nabadzības un nevienlīdzības mazināšana, cilvēktiesību ievērošana. No otras puses, jaunieši paši ir viena no neaizsargātākajām un globalizācijas īpaši ietekmētākajām mērķa grupām.

JAUNIEŠU LĪDZDALĪBA LATVIJĀ

Kopumā jauniešu līdzdalības aktivitāte Latvijā nav augsta – tikai aptuveni 1/4 jauniešu regulāri (vismaz 12 reizes gadā jeb vismaz reizi mēnesī) piedalās kādās sociālās, sabiedriskās vai interešu aktivitātēs. Nedaudz augstāka ir līdzdalība kultūras un izklaides pasākumos (koncerti, festivāli, kino, teātris, sporta sacensības u.tml.) – kopumā 35% jauniešu tādās piedalās vismaz reizi mēnesī. 24% jauniešu regulāri piedalās interešu aktivitātēs (pulciņi, interešu grupas un klubi ārpus skolas). Tikai 10% jauniešu ir aktīvi skolas aktivitātēs (skolu vai studentu pašpārvaldes, skolas pasākumi) un tikai 6% – sabiedriskās un sociālās aktivitātēs (dalība nevalstiskajās organizācijās, labdarības pasākumos, brīvprātīgajā darbā, vides sakopšanā u.tml.). Viszemākā ir jauniešu aktivitāte politiskajās aktivitātēs (dalība partiju darbā, politiskās diskusijās u.tml.) – tikai 2% tādās iesaistās regulāri².

² Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.). Izlases apjoms katrā no aptaujas veikšanas reizēm – ne mazāks kā 1000 respondentu.

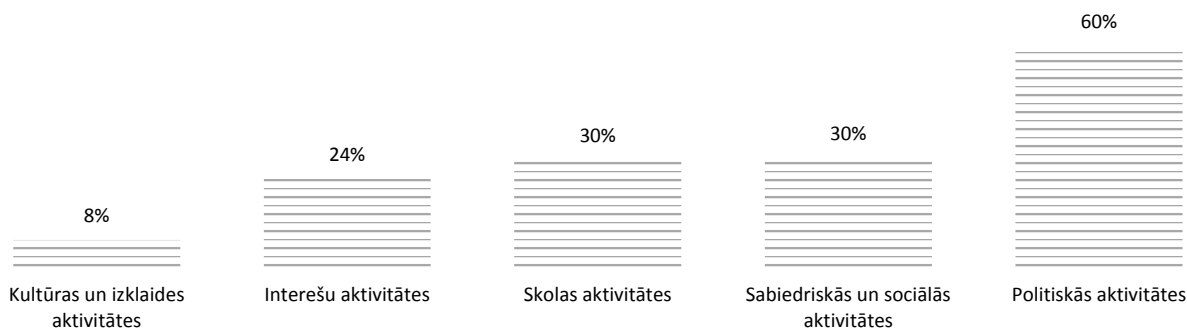
Jaunieši, kuri piedalās konkrētajās aktivitātēs vismaz 12 reizes gadā (2013)

Pēdējo piecu gadu periodā novērojamas nelielas izmaiņas jauniešu līdzdalībā – ir pieaugusi jauniešu līdzdalība kultūras un izklaides, kā arī interesešu aktivitātēs (attiecinīgi - +7% un +3%), savukārt skolas, sabiedriskajās un politiskajās aktivitātēs izmaiņas ir nebūtiskas.

Ir svarīgi vērtēt ne tikai aktīvo, bet arī neaktīvo jauniešu mērķa grupu, un šādā aspektā novērojams, ka liels ir to jauniešu īpatsvars, kuri nevienu reizi nav piedalījušies kādās aktivitātēs pēdējā gada laikā. Vairākums (60%) jauniešu nevienu reizi nav piedalījušies politiskās aktivitātēs, aptuveni 1/3 jauniešu – skolas, sabiedriskās un sociālās aktivitātēs, savukārt 1/4 – interesešu aktivitātēs. Kultūras un izklaides aktivitātēs neiesaistīto jauniešu īpatsvars ir mazāks par 1/10. Tajā pašā laikā pēdējo piecu gadu periodā novērojams, ka neaktīvo jauniešu īpatsvars ir ievērojami samazinājies. Visbūtiskāk samazinājies to jauniešu īpatsvars, kuri nav iesaistīti sabiedriskajās un sociālajās aktivitātēs (20%). Tāpat par vismaz 10% samazinājies neaktīvo jauniešu īpatsvars interesešu, skolas un politiskajās aktivitātēs³.

Jaunieši, kuri nevienu reizi nav piedalījušies konkrētajās aktivitātēs (2013)

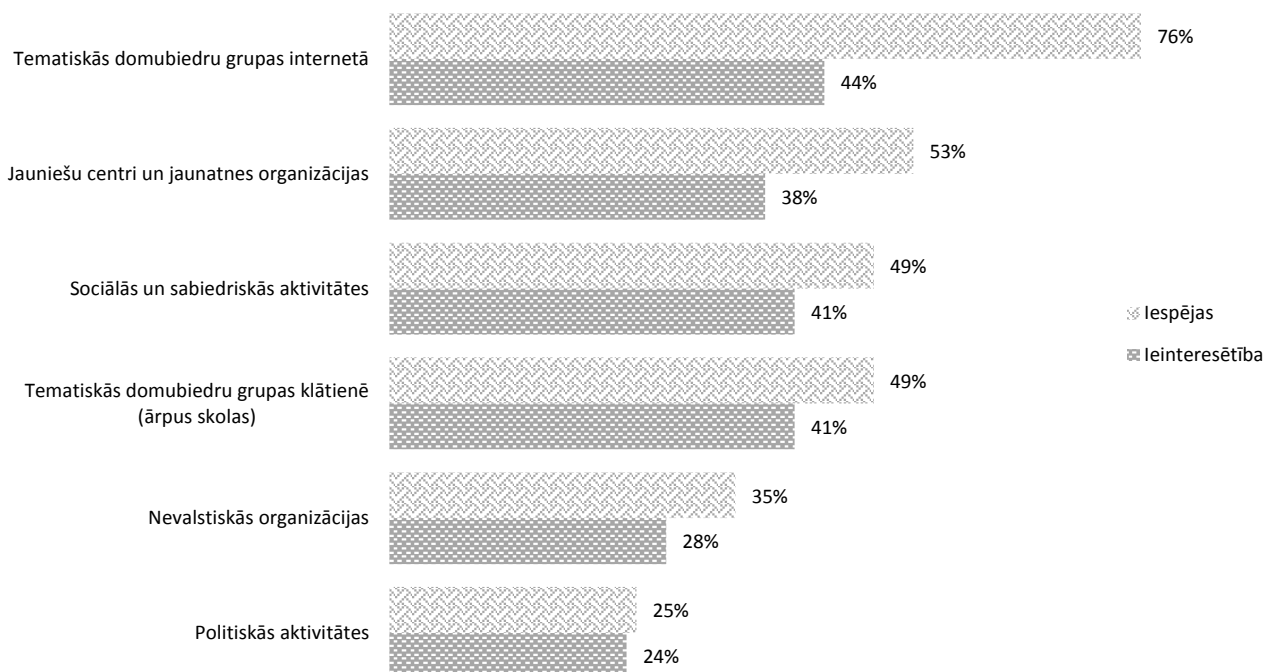

Pētījumu dati arī liecina, ka jauniešu iespējas līdzdalībai šobrīd ir daudz lielākas kā ieinteresētība iesaistīties. Piemēram, 76% jauniešu novērtē, ka viņiem ir iespējas piedalīties tematiskās domubiedru grupās internetā, bet tikai 44% izsaka ieinteresētību tādās piedalīties. Tāpat 53% jauniešu ir iespējas piedalīties jauniešu centros vai organizācijās, bet tikai 38% to vēlētos darīt. Līdzīga ir arī situācija sociālo, sabiedrisko, politisko un nevalstisko aktivitāšu gadījumos. Nevienā no pētījumos iekļautajām kategorijām ieinteresētība nav bijusi augstāka par iespējām⁴.

³ Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.). Izlases apjoms katrā no aptaujas veikšanas reizēm – ne mazāks kā 1000 respondenti.

⁴ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012. Izlases apjoms: 1083 respondenti.

Jauniešu iespējas un ieinteresētība līdzdalībai aktivitātēs (2012)

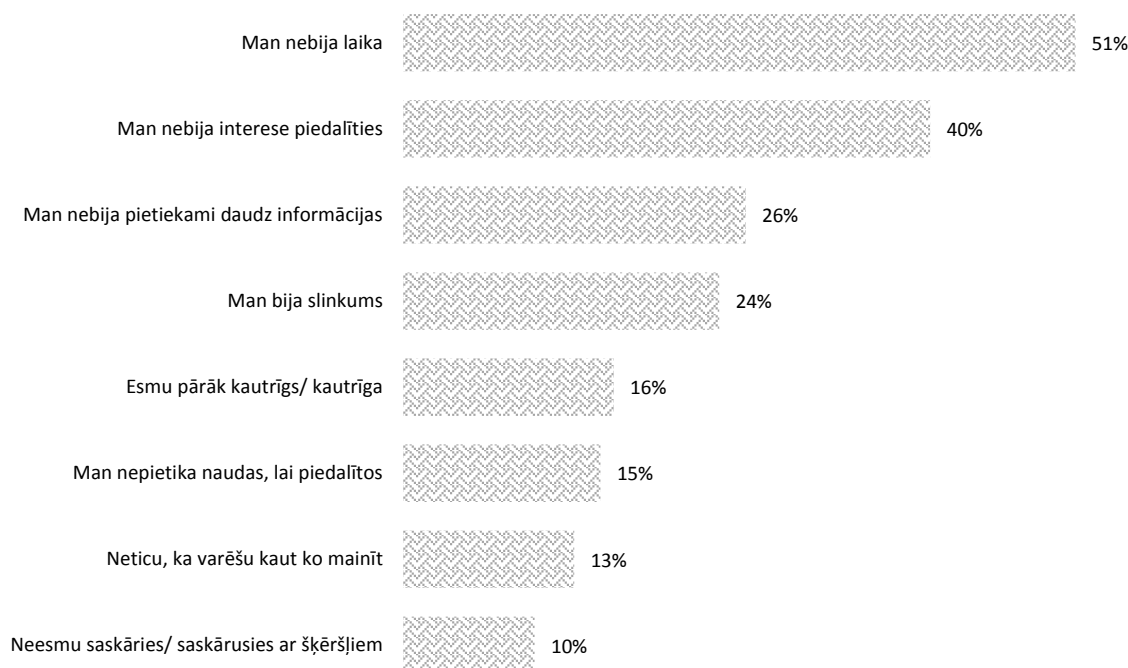
Vērtējot, kāds ir to jauniešu īpatsvars, kuriem ir gan iespējas, gan interese līdzdalībai, novērojams, ka dažāda veida aktivitātēs ieinteresēto īpatsvars nav lielāks par 1/4 no Latvijā dzīvojošajiem jauniešiem. Tajā pašā laikā interneta sniegtās iespējas līdzdalības aktivitāti paaugstina līdz 40%. Tas gan nenozīmē, ka jauniešu ieinteresētības rezultāts ir reālā līdzdalība – reālā līdzdalība ir izteikti zemāka nekā iespējamā (piemēram, kopumā 8% jauniešu novērtē, ka viņiem ir gan iespējas, gan interese piedalīties politiskās aktivitātēs, tomēr tikai 2% to dara regulāri)⁵.

Jauniešu līdzdalības palielināšanai ir svarīgi saprast neiesaistīšanās iemeslus un šo iemeslu mazināšanas iespējas. Pētījumu dati liecina, ka aptuveni puse jauniešu kā šķērslī līdzdalībai norāda laika trūkumu, un tieši tas varētu būt grūti pārvarams faktors līdzdalības veicināšanai. Tajā pašā laikā izteikti liels – 40% – ir to jauniešu īpatsvars, kuri apgalvo, ka ir neaktīvi dažādās aktivitātēs, jo viņiem nav personīgas intereses piedalīties. Tas norāda, ka jaunieši nesaskata sev personīgus ieguvumus līdzdalības aktivitātēs. Būtiski, ka, neņemot vērā informācijas plašu pieejamību kā tradicionālajos, tā jaunajos medijos, katrs ceturtais jauniešs norāda, ka viņam nav pietiekami informācijas par līdzdalības iespējām, kas savukārt liecina par jauniešu informēšanas problēmām un izaicinājumiem⁶.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

Būtiskākie šķēršļi dalībai aktivitātēs (2013)

Viens no būtiskiem jaunatnes politikas indikatoriem ir jauniešu dalība jaunatnes vai citās nevalstiskajās organizācijās. Jaunatnes organizācijas un biedrības, kas veic darbu ar jaunatni ir viena no jauniešu aktīvas līdzdalības iespējām. Informācija par jaunatnes organizācijām un biedrībām, kas veic darbu ar jaunatni un par to darbības virzieniem jauniešiem ir pieejama, piemēram, portālā www.jaunatneslietas.lv, kur ir iekļauts aktīvo jaunatnes organizāciju saraksts ar informāciju par 75⁷ jaunatnes organizācijām. Lai ieviestu nevalstisko organizāciju klasifikāciju un sadalītu pa jaunatnes organizāciju darbības jomām, saskaņā ar Jaunatnes likuma 6.panta otro daļu ir izstrādāti un apstiprināti 2011.gada 15.marta Ministru kabineta noteikumi Nr.188 „Noteikumi par jaunatnes organizāciju sarakstā iekļaujamajām ziņām un kārtību, kādā biedrības ierakstāmas jaunatnes organizāciju sarakstā”. Informācija par jaunatnes organizācijām ir iekļauta IZM mājas lapā⁸.

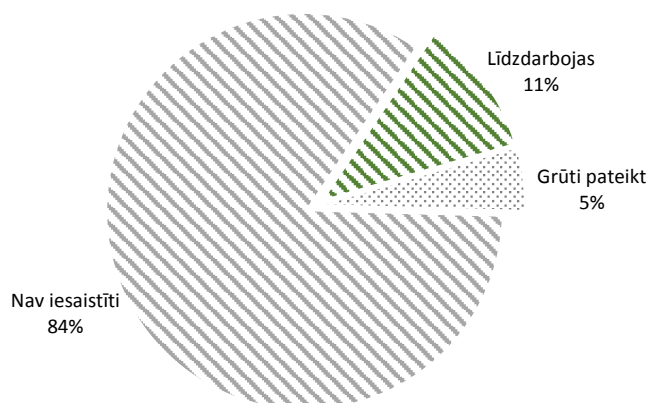
Saskaņā ar pētījumu datiem aptuveni 1/3 jauniešu ir kādas organizācijas biedri vai ir bijuši iesaistīti kādas organizācijas darbībā citā statusā. Pēdējo piecu gadu laikā organizācijās iesaistīto jauniešu īpatsvars nav būtiski mainījies. Savukārt jaunatnes organizācijās līdzdarbojas tikai 11% jauniešu. Svarīgi ir arī tas, ka tikai aptuveni 1/3 jauniešu zina kādu jaunatnes organizāciju⁹.

⁷ <http://www.jaunatneslietas.lv/cela-raditajs>

⁸ <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/jaunatne/8049.html>

⁹ Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.). Izlases apjoms katrā no aptaujas veikšanas reizēm – ne mazāks kā 1000 respondentu.

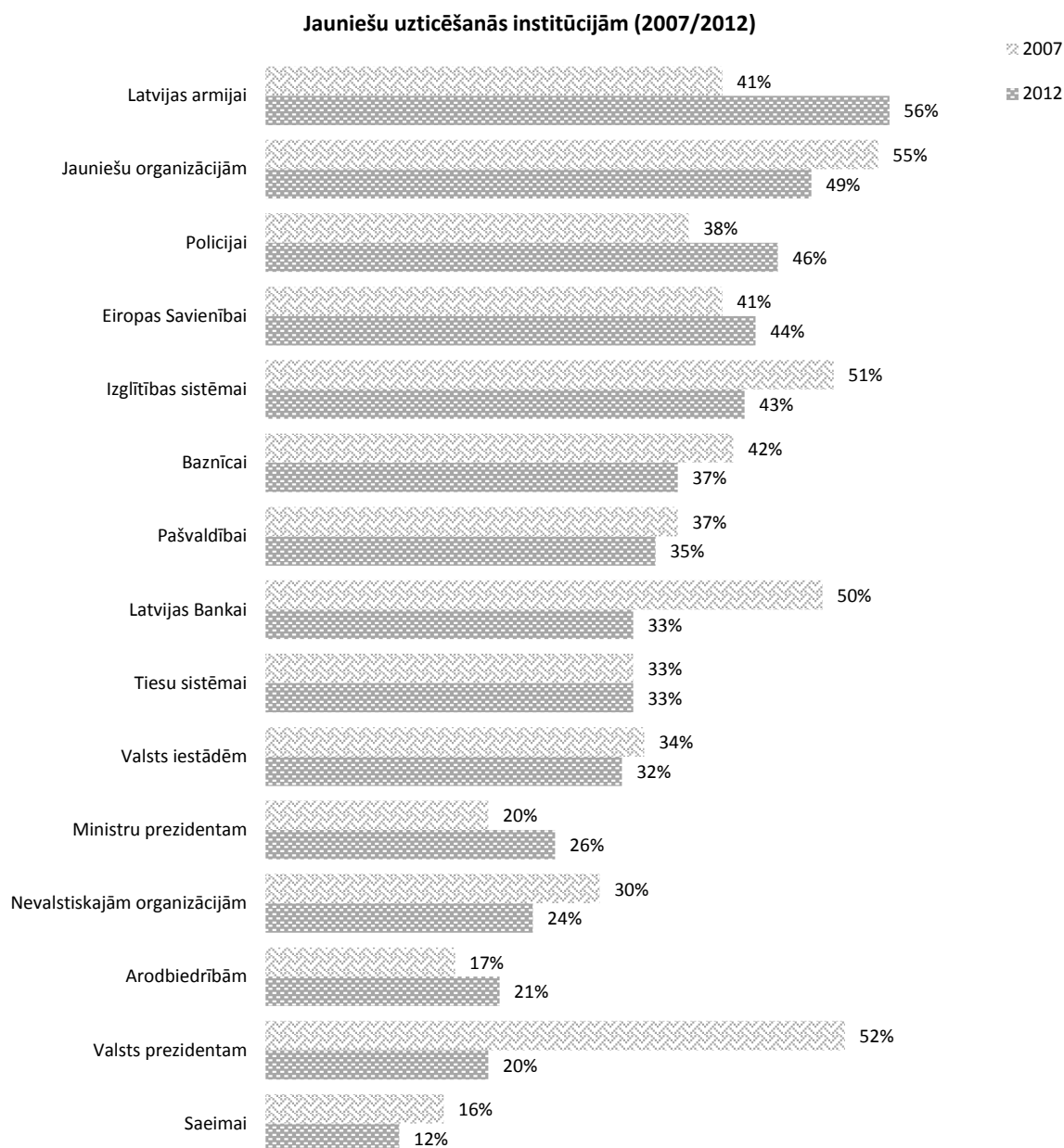
Jauniešu iesaiste jaunatnes organizācijās (2012)

Kā vienu no iemesliem jauniešu zemajai ieinteresētībai un aktivitātei sociālajās, sabiedriskajās un politiskajās aktivitātēs nereti min zemo uzticēšanos sabiedriskajām un politiskajām institūcijām. Diez vai to var uzskatīt par svarīgāko jauniešu līdzdalības faktoru, tomēr jauniešu uzticēšanās institūcijām rādītāji zināmu korelāciju ļauj saskatīt. Kopumā jauniešu uzticēšanās tādām institūcijām kā Saeima, Valsts prezidents, Ministru prezidents, valsts iestādes, pašvaldības ir izteikti zema – to jauniešu īpatsvars, kuri uzticas šīm institūcijām, ir ne lielāks kā 1/3. Vairāk jauniešu uzticas Latvijas armijai, jauniešu organizācijām, ES un izglītības sistēmai, tomēr arī šo institūciju gadījumā uzticēšanās rādītājs nav augstāks par 50%. Izteikti augstāki uzticēšanās rādītāji novērojami 13–15 gadus veciem jauniešiem, kamēr izteikti kritiskāki savos vērtējumos ir 20 – 25 gadus veci jaunieši. Tāpat novērojams, ka uzticēšanās vērtējumi ir pozitīvāki reģionu jauniešu vidū, kamēr negatīvāki – Rīgas jauniešu vidū.

Pēdējo piecu gadu laikā īpaši kritusies jauniešu uzticēšanās Valsts prezidentam un Latvijas Bankai, nedaudz arī izglītības sistēmai un jauniešu un nevalstiskajām organizācijām. Tajā pašā laikā pieaugusi uzticēšanās Latvijas armijai, policijai un Ministru prezidentam.

Uzticēšanās faktoru var skatīt arī plašākā kontekstā – kā sociālā kapitāla rādītāju, proti – cik lielā mērā jaunieši vispār uzticas citiem cilvēkiem. Jo augstāks sociālā kapitāla līmenis sabiedrībā kopumā, jo lielākas iesaistīšanās, sadarbības un sociālās tolerances iespējas. Latvijā salīdzinoši liels ir to jauniešu īpatsvars, kuri novērtē, ka neuzticas citiem cilvēkiem (36%), lai gan kopumā vairākums (58%) jauniešu tomēr pauž uzticēšanos citiem cilvēkiem¹⁰.

Viens no būtiskiem jauniešu līdzdalības aspektiem ir arī lietderīgas brīvā laika aktivitātes. Vairākums jauniešu novērtē, ka viņiem ir visas vai lielas iespējas pavadīt brīvo laiku tā, kā viņi to vēlas. Pēdējo piecu gadu laikā šādu vērtējumu sniegušo jauniešu īpatsvars ir palielinājies par aptuveni 8% (no 60% līdz 68%). Tādu jauniešu īpatsvars, kuri vērtē, ka viņiem nav nekādu iespēju pavadīt brīvo laiku sev vēlamā veidā, ir ļoti niecīgs (mazāk par 5%). Pozitīvāki savos vērtējumos par iespējām pavadīt brīvo laiku ir nepilngadīgie jaunieši, bet nedaudz kritiskāki – 20–25 gadus veci jaunieši. Tāpat novērojams, ka kritiskākus vērtējumus sniedz tie jaunieši, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, kā arī Latgalē dzīvojošie. Jaunieši vēlētos lielākas iespējas sporta (fiziskās aktivitātes, aktīvā atpūta), izklaides un kultūras aktivitātēm (kino, teātris, klubi, diskotēkas). Vairāk sporta aktivitāšu vēlētos

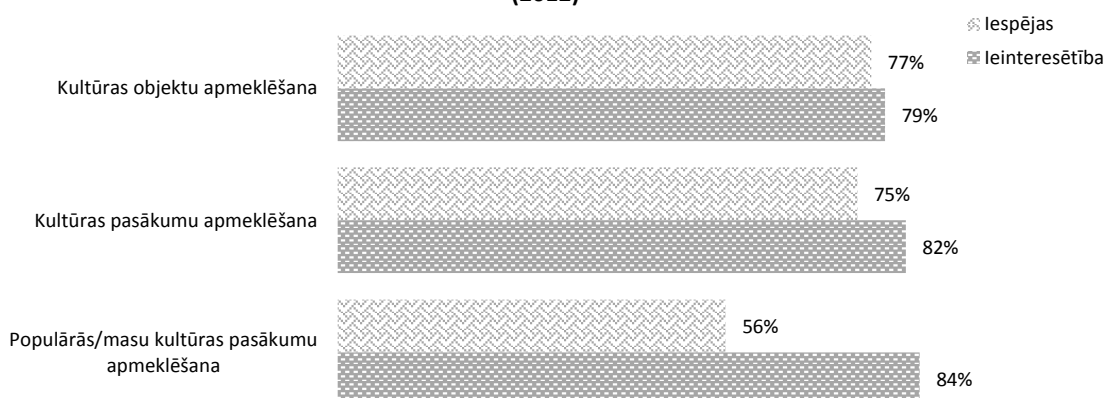
¹⁰ Jauniešu iespēju, attieksmju un vērtību pētījums. SIA „Excolo Latvia”, 2013. Izlases apjoms: 1063 respondenti.

pilngadīgie jaunieši, ko visdrīzāk iespējams saistīt ar faktu, ka šajā vecuma grupā jauniešiem vairs nav pieejama vispārīglītojošo skolu sporta infrastruktūra. Savukārt nepilngadīgie jaunieši biežāk norāda, ka vēlētos plašākas ārpuskolas aktivitātes, kā arī kino pieejamību. Kopumā novērojams, ka ārpus galvaspilsētas jaunieši biežāk norāda uz nepietiekamu kultūras un izklaides aktivitāšu pieejamību. Tajā pašā laikā – vairāk nekā puse no jauniešiem, kuri nav apmierināti ar iespējām pavadīt brīvo laiku, nespēj sniegt konkrētu atbildi, kuras brīvā laika aktivitāšu iespējas vēlētos izmantot.

Kultūras aktivitātes ir tās, kurās Latvijas jaunieši iesaistās visregulārāk – kopumā 35% jauniešu vismaz reizi mēnesī piedalās kādā kultūras pasākumā, kamēr dažādās citās aktivitātēs iesaistīto īpatsvars ir ne lielāks par 1/4. Pēdējo piecu gadu laikā kultūras līdzdalība jauniešu vidū ir pieaugusi gandrīz par 10%, kamēr citu aktivitāšu līdzdalības pieaugums bijis nebūtisks. Nevienā kultūras pasākumā pēdējā gada laikā nav piedalījušies tikai 8% jauniešu. Tātad kopumā Latvijas jauniešu kultūras līdzdalība vērtējama kā izteikti augsta.¹¹

Jauniešu ieinteresētība apmeklēt dažādus kultūras pasākumus ir lielāka nekā viņiem pieejamās iespējas to darīt. Īpaši izteikta atšķirība starp iespējām un jauniešu ieinteresētību ir populārās jeb masu kultūras pasākumu aspektā – tos vēlētos apmeklēt 84% jauniešu, bet iespējas apmeklēt ir tikai 56%. Daudz lielākas ir jauniešu iespējas apmeklēt kultūras objektus un kultūras pasākumus, bet arī šajos gadījumos jauniešu ieinteresētība ir augstāka nekā pieejamās iespējas.¹²

Jauniešu iespējas un ieinteresētība līdzdalībai kultūras aktivitātēs kā skatītājiem
(2012)

Vērtējot, kāds ir to jauniešu īpatsvars, kuriem ir gan iespējas, gan interese kultūras līdzdalībai, novērojams, ka aptuveni 2/3 jauniešu ir iespējas un vēlme apmeklēt kultūras objektus un kultūras pasākumus, savukārt tikai 1/2 jauniešu ir pieejami populārās jeb masu kultūras pasākumi.¹³

Būtiski, lai jaunieši piedalītos kultūras aktivitātēs ne tikai pasīvi – kā apmeklētāji, bet arī kā aktīvi līdzdalībnieki. Šādā aspektā novērojams, ka jauniešu ieinteresētība būt aktīviem kultūras aktivitāšu dalībniekiem ir daudz zemāka nekā pasīviem skatītājiem. Būtiski uzsvērt, ka jauniešiem pieejamās iespējas aktīvai kultūras līdzdalībai ir daudz plašākas nekā viņu ieinteresētība tajās piedalīties – piemēram, iespējas dejot, muzicēt, zīmēt un gleznot ir nodrošinātas vairāk kā 1/2 jauniešu, kamēr tajās ieinteresēto īpatsvars nepārsniedz 1/3. Līdztekus tomēr vērojams, ka iespēja piedalīties sev interesējošās aktivitātēs (valodu apguve, neformālā izglītība) jauniešiem ir pilnvērtīgi nodrošināta.¹⁴

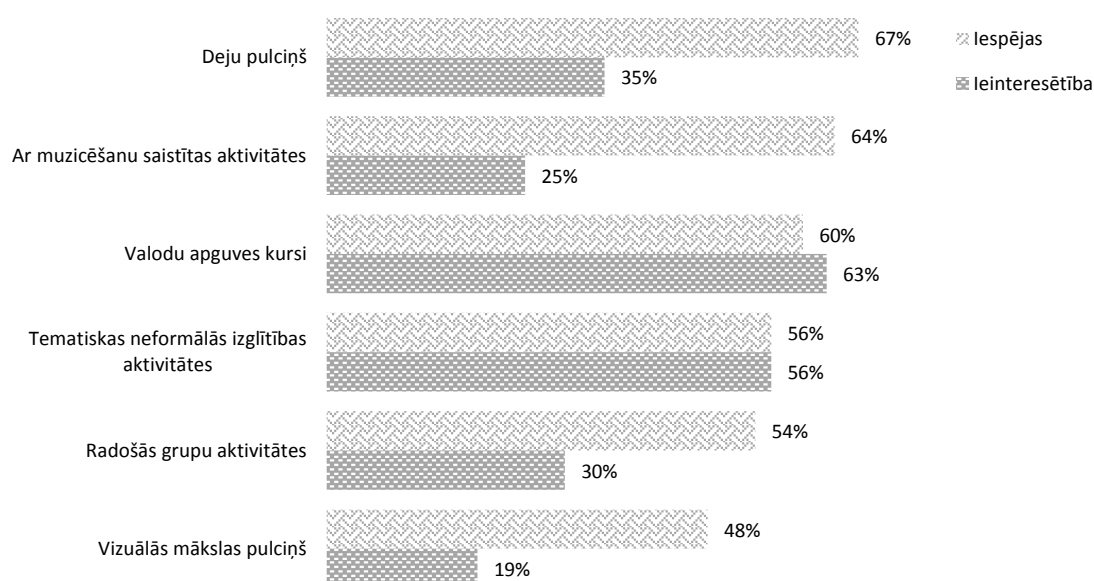
¹¹ Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļūvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.). Izlases apjoms katrā no aptaujas veikšanas reizēm – ne mazāks kā 1000 respondentu.

¹² Turpat.

¹³ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

¹⁴ Turpat

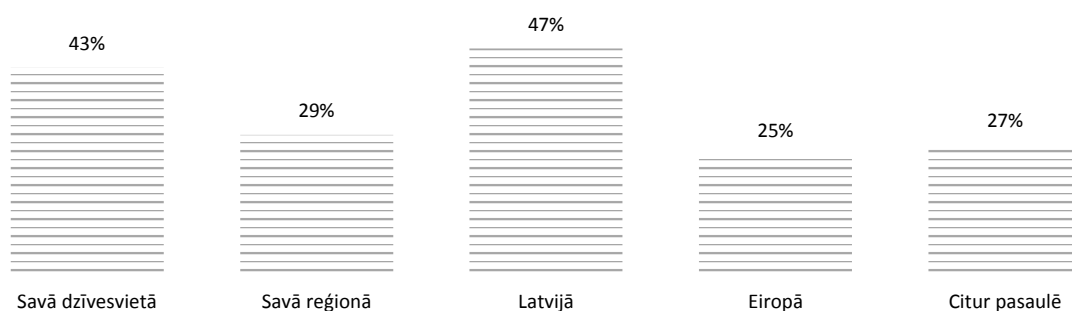
Jauniešu iespējas un ieinteresētība aktīvai kultūras līdzdalībai kā dalībniekiem (2012)

Tajā pašā laikā pētījumu dati arī liecina, ka reģionos ārpus lielajām pilsētām jauniešu pieeja kultūras aktivitātēm un pasākumiem ir ierobežota. Sporta un izklaides, kultūras aktivitātes ir tās, kuras jaunieši vēlētos izmantot biežāk un daudzveidīgāk, nekā viņi to dara šobrīd. Kultūras patēriņā jaunieši izsaka vēlmi pēc plašākām teātra, kino un klubu aktivitāšu iespējām.¹⁵

Tikai aptuveni puse jauniešu regulāri seko informācijai par notiekošo savā dzīvesvietā (pilsētā/pagastā) un Latvijā, bet tikai aptuveni 1/4 – par notiekošo Eiropā, pasaulē vai savā reģionā. Zīmīgi, ka notikumiem Latvijā jaunieši seko daudz aktīvāk nekā notiekošajam savā pilsētā vai reģionā. Tas rāda, ka kopumā Latvijas jauniešu interese par lokāla, reģionāla, nacionāla un globāla mēroga aktualitātēm ir visai neizteikta.

Regulāra sekošana informācijai par notiekošo (2012)

Salīdzinoši labi jaunieši ir informēti par klimata un cilvēktiesību jautājumiem – katrs piektais jaunietis novērtē, ka par šīm tēmām ir ļoti labi informēts. Dažādas citas globāli aktuālas tēmas Latvijas jauniešiem ir mazāk zināmas – ne vairāk kā 1/10 jauniešu ir ļoti labi informēti par globalizāciju, migrāciju, starptautisko drošību, vides ilgtspēju u. c.¹⁶

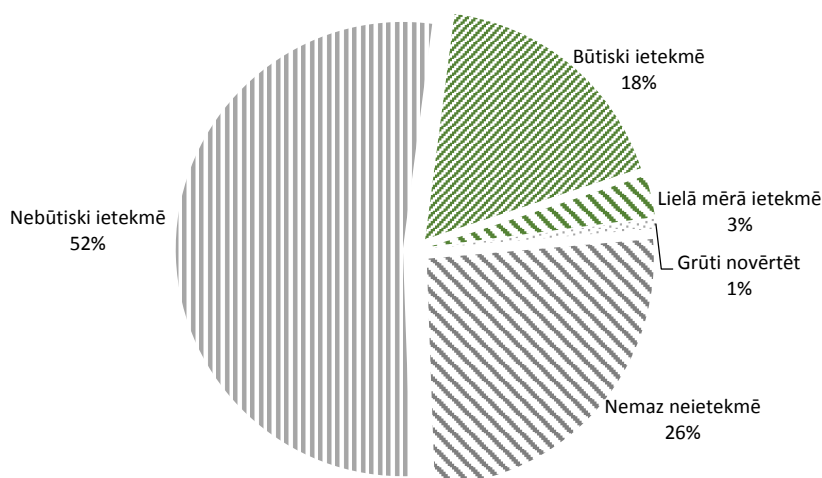
Jauniešu interesei un gatavībai iesaistīties globālu jautājumu risināšanā izšķirošs ir viņu vērtējums par iespējām ietekmēt situāciju pasaulē kopumā, kā arī apzināšanās, ka notikumi citur pasaulē ietekmē arī pašus. Tikai 21% jauniešu uzskata, ka viņu personīgā rīcība ietekmē notiekošo

¹⁵ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

¹⁶ Turpat

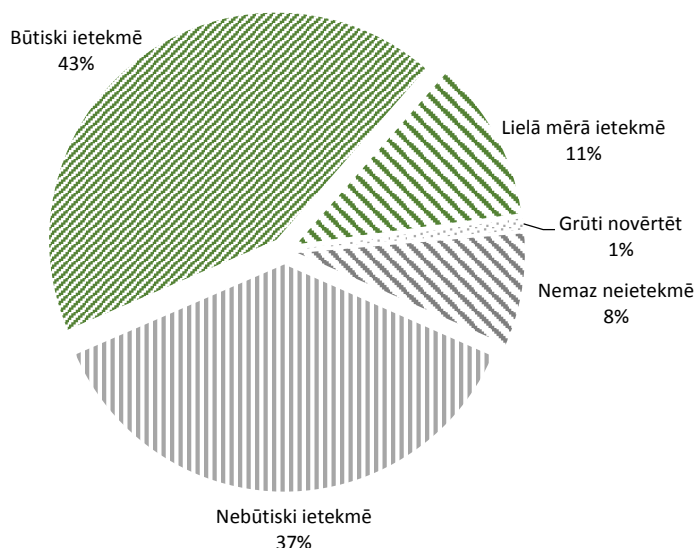
pasaulē kopumā, kamēr 53% novērtē, ka tas ietekmē nebūtiski, bet 26% ir pārliecināti, ka nemaz neietekmē.¹⁷

Personīgās rīcības ietekme uz notiekošo citur pasaulē (2013)

Savukārt par to, ka notiekošais citur pasaulē ietekmē viņus personīgi, ir pārliecināti kopumā 54% jauniešu. Salīdzinot dažādas jauniešu grupas, biežāk par to pārliecināti ir latvieši, Kurzemē un Zemgalē dzīvojošie, vidusskolu skolēni, kā arī tie, kuri nekur nemācās un nestrādā, un tie, kuri savas ģimenes materiālo stāvokli vērtē kā drīzāk trūcīgu. Savukārt retāk šādu novērtējumu pauž 13–15 gadus veci jaunieši, cittautieši, Latgalē dzīvojošie, pamatskolu un arodskolu skolēni, kā arī tie, kuri ģimenes materiālo nodrošinātību vērtē kā ļoti pārtikušu.¹⁸

Citur notiekošā ietekme uz jauniem personīgi (2013)

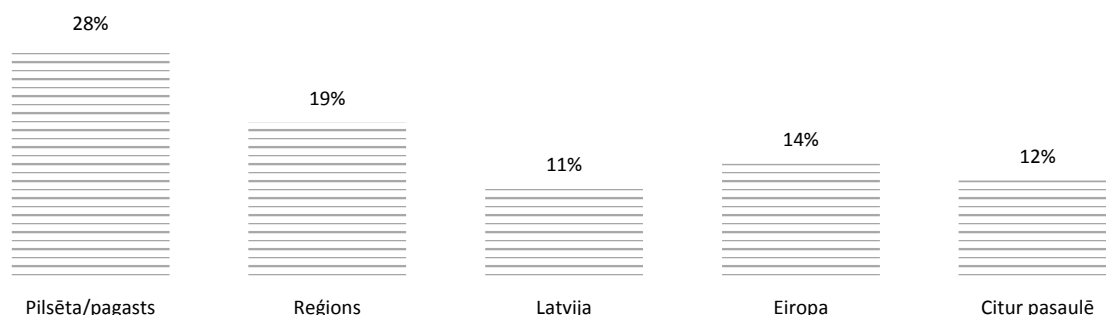
Gatavība iesaistīties globālu jautājumu risināšanā lielā mērā saistīta arī ar vērtējumiem par to, cik lielā mērā jauniem ir iespējams ietekmēt lēmumu pieņemšanu kopumā. Tikai aptuveni 1/10 jauniešu uzskata, ka jauniešiem kopumā ir lielā mērā iespējams ietekmēt lēmumus Latvijā, Eiropā vai citur pasaulē. Nedaudz vairāk ir to jauniešu, kuri uzskata, ka ir iespējams ietekmēt lēmumus savā

¹⁷ Jauniešu iespēju, attieksmju un vērtību pētījums. SIA „Excolo Latvia”, 2013.

¹⁸ Turpat

reģionā (19%) vai savā pilsētā, pagastā (28%). Jāpiemin arī, ka liela daļa (aptuveni 2/5) jauniešu uzskata, ka lēmumus ir iespējams ietekmēt nedaudz, tomēr to nevar uzskatīt par būtisku motivatoru līdzdalības veicināšanai.¹⁹

Jauniešu iespējas lielā mērā ietekmēt lēmumu pieņemšanu (2012)

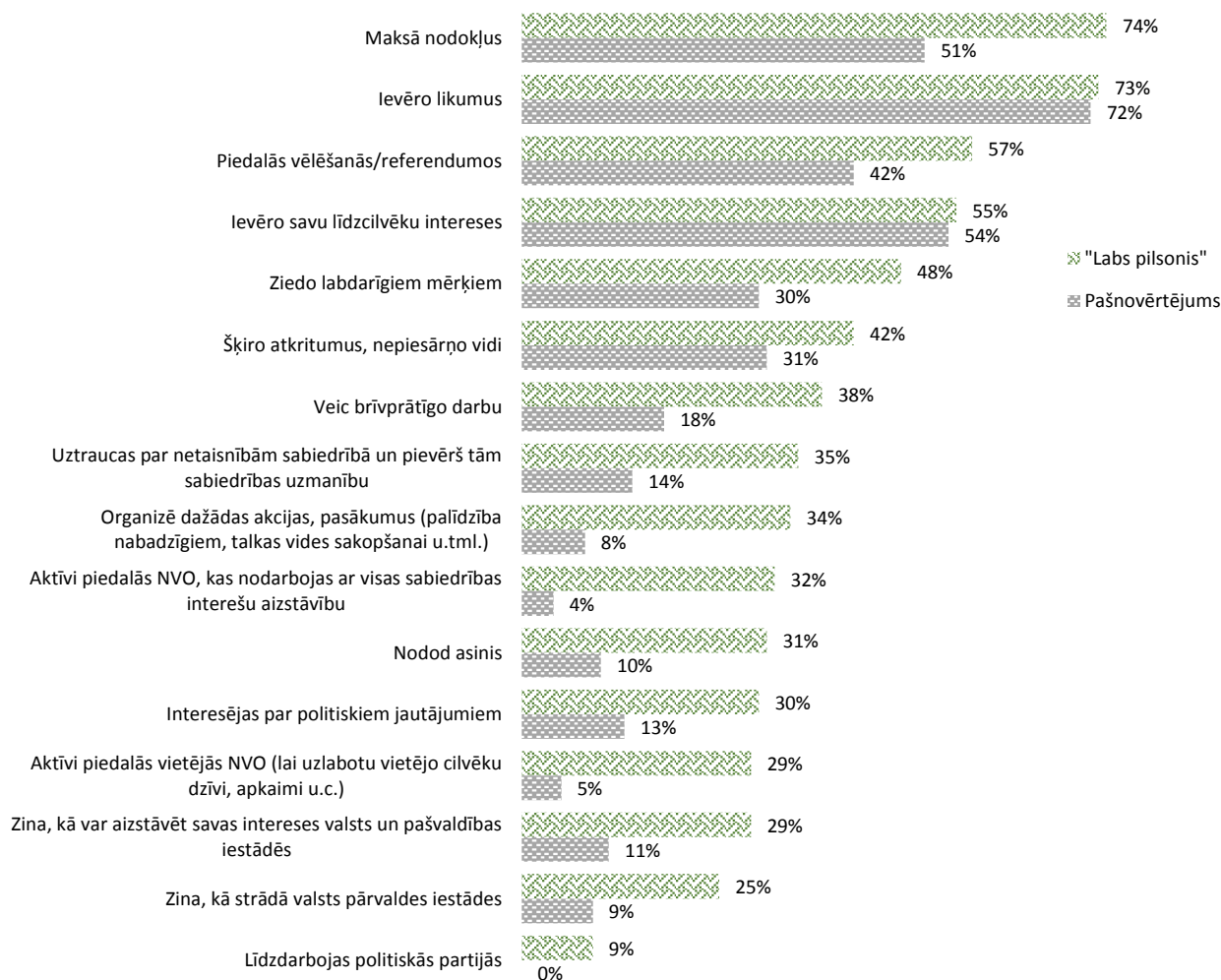

Interesi par pasaulē notiekošo un gatavību piedalīties var saistīt arī ar jauniešu priekšstatiem par to, kas ir labs pilsonis. Nodokļu maksāšana, likumu ievērošana, dalība vēlēšanās, līdzcilvēku interešu ievērošana, ziedošana labdarībai – tās ir aktivitātes, kādas vismaz 1/2 Latvijas jauniešu (15–25) uzskata par atbilstošām apzīmējumam "labs pilsonis". Pašvērtējumā par savām pilsoniskajām aktivitātēm jaunieši novērtē, ka būtiskākās laba pilsoņa aktivitātes veic arī paši (zemākus rādītājus par nodokļu maksāšanu un piedalīšanos vēlēšanās iespējams skaidrot ar faktu, ka ne visi jaunieši ir jau iekļāvušies darba tirgū, un ne visi ir sasnieguši pilngadību, lai varētu piedalīties vēlēšanās). Tajā pašā laikā ir daudz par ne tik būtiskām novērtētas laba pilsoņa pazīmes, kurās paši jaunieši ir ievērojami neaktīvāki. Piemēram, jaunieši uzskata, ka labam pilsonim jāpiedalās nevalstisko organizāciju darbā, jāorganizē dažādas sociālās palīdzības akcijas un pasākumi, jāveic brīvprātīgais darbs, bet tikai neliela daļa jauniešu paši šādas aktivitātes veic. Kopumā novērojams, ka jauniešu iesaistīšanās vairāk raksturīga aktivitātēs, kas neprasa aktīvu līdzdalību un darbošanos. Tāpat zīmīgi, ka līdzdarbību politiskajās partijās jaunieši neuzskata par pilsoniskumam būtisku aktivitāti, lielāku uzsvāru liekot uz nevalstiskā sektora un individuālām aktivitātēm.²⁰

¹⁹ Jauniešu iespēju, attieksmju un vērtību pētījums. SIA „Excolo Latvia”, 2013

²⁰ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

Jauniešu priekšstati par 'labu pilsoni' un pašu aktivitātes (2012)

Mobilitāte, tai skaitā pārrobežu mobilitāte, ir viena no būtiskām aktivitātēm, kas veicina jauniešu interesi un līdzdalību globālu procesu izzināšanā un ietekmēšanā. Latvijas jauniešu ieinteresētība ceļot uz citām valstīm ir izteikti liela – kopumā 92% jauniešu izsaka interesi doties ceļojumos ārpus valsts. Tajā pašā laikā – tikai 41% jauniešu novērtē, ka viņiem ir iespēja ceļot. Tas nozīmē, ka Latvijas jauniešu mobilitātes iespējas un vēlmes tikai daļēji tiek īstenotas.²¹

Jauniešu iesaiste brīvprātīgā darba aktivitātēs ir gan viņu personisks, gan visas sabiedrības būtisks ieguvums. Brīvprātīgajā darbā jaunieši apgūst un iegūst nozīmīgas personīgās un profesionālās prasmes, kas nodrošina viņu konkurētspēju darba tirgū ilgtermiņā. Iesaistīšanās brīvprātīgo sociālajās aktivitātēs ļauj stiprināt arī jauniešu pilsoniskuma apziņu un sociālo līdzatbildību par visai sabiedrībai būtiskiem attīstības procesiem.

Šobrīd Latvijā nav spēkā visaptveroši normatīvie akti, kas regulētu brīvprātīgo darbu, nav noteikti skaidri principi, pēc kuriem vadīties, slēdzot līgumu par brīvprātīgā darbu, kā arī likumos nav precizētas abu pušu tiesības, pienākumi un atbildība. Brīvprātīgā darba normatīvais regulējums atrunāts Biedrību un nodibinājumu likumā un Jaunatnes likumā. Saskaņā ar šiem normatīvajiem aktiem jaunieši vecumā no 13 līdz 25 gadiem var būt brīvprātīgie gan biedrībās un nodibinājumos, gan valsts iestādēs un pašvaldībās, bet pieaugušie var būt brīvprātīgie tikai biedrībās un nodibinājumos.

ES Jaunatnes stratēģijā brīvprātīgā darba jeb precīzāk – brīvprātīgo aktivitāšu (stratēģijā tiek lietots termins angļu valodā ‘voluntary activities’, kura saturs ir plašāks nekā apzīmējums ‘volunteer work’) – nozīmību akcentē vairākos aspektos. Pirmkārt, tā ir ļoti būtiska neformālās izglītības sastāvdaļa. Otrkārt, brīvprātīgā darba ietvaros aktivizētas jauniešu pārrobežu mobilitātes iespējas. Un,

²¹ Turpat

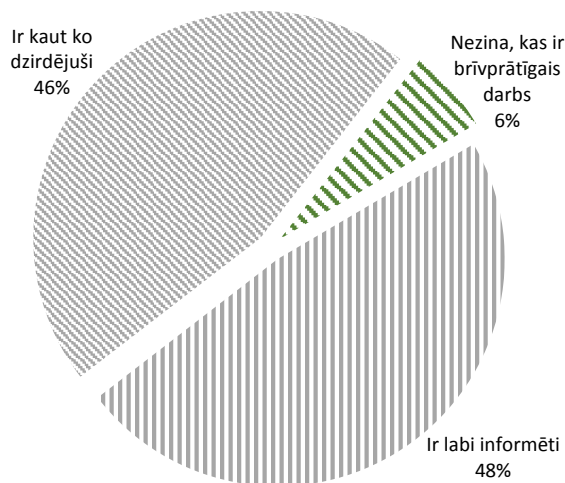
treškārt, brīvprātīgais darbs ir viens no potenciāli veiksmīgiem paaudžu solidaritātes veicināšanas instrumentiem.

ES dalībvalstis pēdējo trīs gadu laikā īpašu uzmanību pievērš jauniešu mobilitātes iespēju paplašināšanai un popularizēšanai, piemēram, attīstot divpusējās vai daudzpusējās jaunatnes apmaiņas programmas. Daļā valstu brīvprātīgais darbs ir viens no mehānismiem sociālās iekļaušanas nodrošināšanai. Būtiskas ir arī dalībvalstu aktivitātes brīvprātīgā darba ietvaros iegūto prasmju atzīšanā, izmantojot tādus instrumentus kā *Youthpass*, *Europass* u. c., kas nodrošina jauniešu sociālo un darba tirgus prasmju attīstīšanu. Brīvprātīgā darba popularizēšanā nozīmīgs ieguldījums bija 2011. gadā īstenotais Eiropas Brīvprātīgā darba gads aktīva pilsoniskuma veicināšanai. Savukārt Eiropas gads aktīvai novecošanai un paaudžu solidaritātei (2012) devis impulsu starppaaudžu brīvprātīgā darba attīstībai, popularizējot kopīgas jauniešu un senioru brīvprātīgo aktivitātes.

Neskatoties uz šīm un vēl daudzām citām ES, nacionālā un pašvaldību līmeņa aktivitātēm, brīvprātīgā darba aktivitātēs joprojām ir iesaistīta neliela daļa jauniešu. Tātad – tuvāko gadu izaicinājums ir nepieciešamība mazināt šķēršļus brīvprātīgā darba lielākai popularitātei un plašākai jauniešu iesaistei brīvprātīgo aktivitātēs, vienlaicīgi uzlabojot brīvprātīgā darba kvalitāti un aizstāvot jauniešu intereses, kas iesaistās brīvprātīgajā darbā

Jauniešu informētība par brīvprātīgo darbu kopumā ir izteikti augsta, tomēr viņiem nav pietiekamas praktiskas informācijas par iespējām tajā iesaistīties. Absolūtais vairākums – 94% – Latvijas jauniešu apgalvo, ka zina, kas ir brīvprātīgais darbs. Tajā pašā laikā liels ir to jauniešu īpatsvars (45%), kuri uzskata, ka informācija par iespējām veikt brīvprātīgo darbu nav pietiekama. Informācijas trūkumu visvairāk izjūt jaunieši, kuri nekur nemācās, Latgalē dzīvojošie, kā arī tie, kuri ir ieguvuši augstāko izglītību.²²

Informētība par to, kas ir brīvprātīgais darbs (2012)

Brīvprātīgā darba veicēju īpatsvars jauniešu vidū pēdējo piecu gadu laikā nav būtiski mainījies – regulāri, vismaz vairākas reizes gadā, brīvprātīgo darbu veic aptuveni 10% jauniešu Latvijā. Pēdējo trīs gadu laikā gan novērojams brīvprātīgajā darbā iesaistīto neliels aktivitātes kritums – ja pirms 4–5 gadiem tajā iesaistīto jauniešu īpatsvars bija vairāk nekā 1/10, tad pēdējos trīs gados – ne lielāks par 1/10.

Kopējais brīvprātīgo darbu veikušo jauniešu īpatsvars gan ir ievērojami lielāks – vismaz vienu reizi gadā brīvprātīgo aktivitātēs iesaistās aptuveni puse no Latvijas jauniešiem. Jāuzsver gan, ka

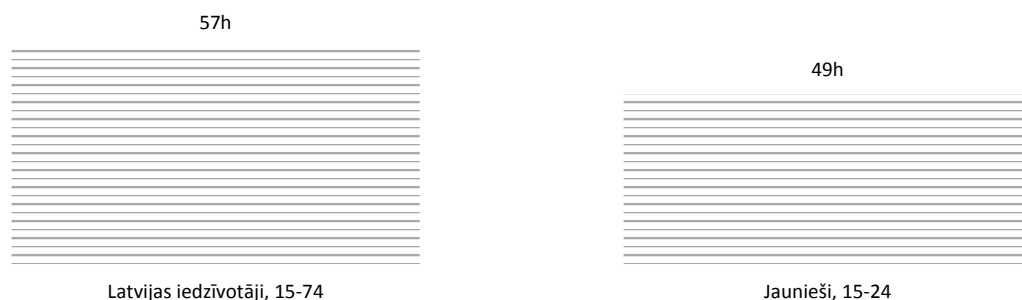
²² Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

vairumu no šīm aktivitātēm veido tradicionālais ikgadējais vides pasākums „Lielā talka” – ja nebūtu šīs aktivitātes, kopējais brīvprātīgo īpatsvars būtu ievērojami zemāks.

Brīvprātīgie biežāk ir 13–15 gadus veci jaunieši (kopumā aptuveni 2/3 jauniešu no šīs vecuma grupas veic brīvprātīgo darbu vismaz reizi gadā), bet izteikti retāk – 20–25 gadus veci jaunieši (tikai 2/5 veic brīvprātīgo darbu vismaz reizi gadā).²³

Vidēji viens 15–24 gadus vecs jaunietis gada laikā brīvprātīgā darba aktivitātēm velta 49 stundas sava laika. Viens Latvijas iedzīvotājs kopumā brīvprātīgajam darbam velta vidēji 57 stundas gadā.²⁴

Brīvprātīgajam darbam veltītais laiks vidēji gadā (2011)

Ir vairāk to jauniešu, kuri noteikti vēlētos veikt brīvprātīgo darbu, nekā to, kuri šo darbu veic šobrīd. Aptuveni 1/5 jauniešu izsaka vēlmi tuvākā gada laikā iesaistīties brīvprātīgo aktivitātēs. Tiesa – 2013. gadā novērojams kritums jauniešu ieinteresētībā iesaistīties (tikai 13% izsaka gatavību būt par brīvprātīgajiem). Interesanti, ka gadu pēc Eiropas Brīvprātīgā darba gada (2011) brīvprātīgo jauniešu īpatsvars ir samazinājies, bet brīvprātīgā darba veikšanā ieinteresēto – palielinājies. Gatavību kļūt par brīvprātīgajiem biežāk izteikuši Zemgalē dzīvojošie, sievietes, kā arī tie, kuriem jau ir pieredze brīvprātīgo statusā. Savukārt nevēlēšanos iesaistīties – profesionālo vidējo izglītību ieguvušie.²⁵

15–24 gadus vecus jauniešus brīvprātīgā darba veikšanai būtiski motivētu interesantas pieredzes iegūšanas iespējas, brīvā laika pieejamība un kopīgi brīvprātīgo pasākumi. Tāpat jauniešus motivētu konkrētas un praktiskas informācijas pieejamība par iespējam veikt brīvprātīgo darbu, kā arī citu brīvprātīgo pieredzes stāsti un piemēri.²⁶

LATVIJAS JAUNIEŠI ES KONTEKSTĀ

Kopumā ES dalībvalstīs tikai aptuveni 1/4 jauniešu norāda, ka interesējas par politiku. Augstāki politiskās intereses rādītāji novērojami Dānijā, Nīderlandē un Zviedrijā, bet zemāki – Čehijā un Ungārijā. Tajā pašā laikā absolūtais vairākums (80%) ES dalībvalstu jauniešu (16–29) ir piedalījušies pašvaldību vai parlamenta vēlēšanās. Arī Latvijas jauniešu līdzdalības aktivitāte šādā aspektā ir līdzīga kā vidēji ES. Augstāki pilsoniskās līdzdalības rādītāji novērojami Beļģijā, Maltā, Polijā, Zviedrijā un Austrijā, kur vēlēšanās piedalās aptuveni 90% jauniešu, savukārt izteikti zems (mazāk kā 50%) ir jauniešu vēlēšanu aktivitātes rādītājs Lietuvā.

Vidēji 11% ES dalībvalstu jauniešu vecumā no 15 līdz 30 gadiem piedalās kādas vietējā mēroga organizācijas darbībā, vēl 8% – kādas nevalstiskās organizācijas darbībā, bet tikai 5% –

²³ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

²⁴ Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.).

²⁵ Brīvprātīgā darba attīstības iespējas Latvijā un tā ieguldījums tautsaimniecībā. SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2011.

²⁶ Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.).

politiskās organizācijas vai partijas darbībā. Latvijas jauniešu līdzdalības rādītāji ir līdzīgi, zemākus aktivitātes indikatorus uzrādot vien politiskās līdzdalības aspektā. Jauniešu iesaistīšanās politisko organizāciju vai partiju darbībā Latvijā ir viena no zemākajām ES (līdz ar tādām valstīm kā Francija, Spānija, Polija un Ungārija). Tajā pašā laikā Latvijā ir augstāks kā vidēji ES to 16–24 gadus veco jauniešu īpatsvars, kuri ir komunicējuši ar politiķiem, izmantojot internetu – ja ES valstīs vidēji 30% jauniešu ir to darījuši, tad Latvijā 41% (jāmin, ka Igaunijā šis rādītājs ir vēl augstāks (52%), bet Lietuvā – zemāks (26%)).

Kopumā jaunieši vecumā no 15 līdz 24 gadiem daudz biežāk nekā citu vecuma grupu pārstāvji apmeklē tādas kultūras aktivitātes kā kino, bibliotēkas, koncerti, sporta pasākumi, kā arī biežāk lasa grāmatas. Savukārt kultūras objektu, muzeju, galeriju un teātru apmeklēšanas rādītāji jauniešu vidū ir līdzīgi citām vecuma grupām. Vērtējot 15 līdz 30 gadus veco jauniešu intereses, Latvijā ir viens no ES augstākajiem rādītājiem teātru, deju pasākumu un operu apmeklēšanā. Ja ES dalībvalstīs vidēji 42% ir apmeklējuši šādus pasākumus, tad Latvijā 59% (līdzīgi rādītāji ir arī Igaunijā, Čehijā un Austrijā). Arī pieminekļu, muzeju un galeriju apmeklēšanas rādītājs Latvijā ir augstāks nekā vidēji ES (67%) – kopumā 79% jauniešu Latvijā ir tos apmeklējuši (arī šādā aspektā Igaunija, Čehija un Austrija ir līdzīgas valstis). Savukārt kino un koncertu apmeklēšanas rādītāji Latvijā ir līdzīgi ES vidējiem rādītājiem.

2009. gadā pēc EK pasūtījuma *Joint Research Centre* veica pētījumu, lai novērtētu, cik lielā mērā ES dalībvalstu izglītības sistēmas (pamatizglītības un vidējās izglītības līmenī) iekļauj un sekmē radošuma prasmju attīstīšanu. Šajos mērījumos Latvijas izglītības radošuma indekss ir daudz zemāks nekā ES vidējais (līdz ar tādām valstīm kā Bulgārija, Ungārija, Polija, Rumānija un Slovākija), kamēr Igaunijas indekss ir izteikti augstāks nekā ES vidēji, bet Lietuvas – nedaudz augstāks nekā Latvijas. Tas ļauj secināt: lai gan Latvijas jaunieši ir izteikti aktīvi kultūras patēriņā, tomēr aktīvas piedalīšanās un radošuma attīstīšanā ir vēl daudz izaicinājumu.

Jauniešu līdzdalība globālu jautājumu risināšanā ES līmenī ir izteikti zema – vidēji ES dalībvalstīs ne vairāk kā 5% jauniešu piedalās tādu organizāciju darbībā, kuras nodarbojas ar klimata pārmaiņu, cilvēktiesību vai ilgtspējīgas attīstības jautājumiem. Latvija, Čehija, Igaunija, Francija, Ungārija, Polija un Slovākija ir valstis, kurās jauniešu iesaistīšanās šādās organizācijās ir viszemākā (mazāk par 3%). Savukārt visaktīvākie globālu jautājumu risināšanā ir jaunieši Dānijā, Īrijā, Beļģijā un Zviedrijā (vairāk nekā 8%).

Izņemot dažas valstis (Dānija, Vācija, Luksemburga, Austrija, Somija, Zviedrija), zema ir arī ES dalībvalstu jauniešu līdzdalība sadarbībā ar citu valstu jauniešiem – vidēji ES šādos projektos iesaistījušies tikai 4% jauniešu (Latvijā – 2%).

ES valstīs kopumā vidēji 25% jauniešu vismaz reizi gadā piedalās dažādās brīvprātīgo aktivitātēs. Aktīvāki jaunieši brīvprātīgā darba veikšanā ir Dānijā, Īrijā, Nīderlandē un Slovēnijā, bet mazāk aktīvi – Grieķijā, Itālijā, Ungārijā, Polijā un Zviedrijā. Laika periodā no 2007. gada līdz 2011. gadam ES valstīs jauniešu-brīvprātīgo īpatsvars ievērojami pieaudzis (kopumā par gandrīz 10%). Īrija, Rumānija un Latvija ir valstis, kur brīvprātīgo jauniešu īpatsvars īpaši audzis, un 2011. gadā Latvija bija viena no piecām valstīm, kur jaunieši brīvprātīgā darba veikšanā ir visaktīvākie. Latvijas jauniešu aktivitātes pieaugumu iespējams skaidrot ar 2008. gadā uzsākto kustību „Lielā talka”, kurā iesaistās aptuveni 200 000 Latvijas iedzīvotāju. Tāpat kā Latvijā, arī citās ES valstīs aktīvāki brīvprātīgo aktivitāšu veicēji ir gados jaunāki jaunieši, bet tie, kuriem ir vairāk nekā 20 gadu, ir mazaktīvi, ko iespējams skaidrot ar iekļaušanos darba tirgū un brīvā laika samazināšanos.

Latvijā darbojas 39 jauniešu centri, kas laikā no 2004. līdz 2008. gadam ir izveidoti ar valsts finansiālu atbalstu. Pateicoties IZM informatīvi metodiskam darbam, pašvaldības atvērušas vēl 47 centrus, kas darbojas atbilstoši jauniešu centru koncepcijai. **Kopā Latvijā šobrīd ir 86 jauniešu centri.** Laika periodā no 2012. - 2014. gadam ir izveidoti 22 multifunkcionālie jauniešu iniciatīvu centri, kā arī vairāki jauniešu centri pagastos pilda arī dienas centra funkcijas.

Jauniešu centru uzdevumi ir radīt labvēlīgus apstākļus jauniešu intelektuālai un radošai attīstībai, nodrošināt atbalstu jauniešu iniciatīvām, sekmēt jauniešiem nepieciešamo zināšanu un prasmju apgūšanu ārpus formālas izglītības, īstenojot interešu un neformālās izglītības iniciatīvas. Kā svarīgu uzdevumu vairāki jauniešu centri min nepieciešamību sekmēt līdzdalību jaunatnes

organizācijās, iniciatīvu grupās, klubos un brīvprātīgajā darbā, kā arī jauniešu iesaistīšanos starptautiskajos projektos, tādējādi attīstot toleranci un izpratni par multikulturālo pasauli. Jauniešu centriem ir nozīmīga loma pašvaldībā, jo tas kļūst par vietu, kur jaunieši var atrast atbalstošu vidi un nepieciešamo informāciju, konsultācijas, lai lietderīgi pavadītu savu brīvo laiku un daudzpusīgi attīstītos. Vienlaikus vairāki jauniešu centri strādā ar mērķi sniegt jauniešiem atbalstu ilgtermiņā, palīdzot jauniešiem izvēlēties sev vēlamo profesiju un karjeras iespējas nākotnē.

Gandrīz visi jauniešu centri sadarbojas ar citiem jauniešu centriem, nevalstiskajām organizācijām un pašvaldības iestādēm (izglītības pārvalde, sociālie dienesti, kultūras nams, izglītības iestādes, mākslas un mūzikas skolas, policija), mazāka sadarbība ir ar privāto sektoru. Vidēji jauniešu centros strādā viens vai divi darbinieki, dažos jauniešu centros strādā trīs vai vairāk darbinieki. Lielākoties trīs darbinieki ir jauniešu centriem, kuri ir Bērnu un jauniešu centra (interesu izglītības iestādes) struktūrvienība. Dažos centros tiek piesaistīti arī jaunieši kā brīvprātīgie pasākumu koordinēšanai un jauniešu centra uzraudzībai. Jauniešu centros lielākoties strādā personas, kam ir augstākā izglītība (~73% no kopējā darbinieku skaita), bet tiek dota iespēja arī personām ar vidējo vai speciālo profesionālo izglītību, jo jauniešu centros, kur lielāks uzsvars tiek likts uz lietderīga brīvā laika pavadīšanu, ļoti svarīga ir personas pieredze un spēja iesaistīt un ieinteresēt jauniešus centra organizētajās aktivitātēs. Jauniešu centra kapacitāti ierobežo darbinieku trūkums, tādēļ būtiska ir sadarbība ar citām pašvaldības iestādēm, kā arī tiek meklētas papildu finansējuma piesaistes iespējas, lai algotu vairāk nekā vienu centra darbinieku.

Balstoties uz pētījumu datiem un iepriekš minēto, ir iespējams identificēt šādas problēmas jauniešu līdzdalības jomā:

Būtiskākās problēmas:

1. Zema jauniešu motivācija (intereses trūkums par ieejamo informāciju) līdzdalībai sociālās, politiskās, jaunatnes nevalstisko organizāciju un brīvā laika aktivitātēs gan nacionālā, gan ES līmenī.
2. Latvijā ir salīdzinoši augsts neaktīvo jauniešu īpatsvars.
3. Pašvaldību jauniešu centru un jaunatnes nevalstisko organizāciju nepietiekama kapacitāte darbam ar jaunatni.
4. Nepietiekams kultūras un brīvā laika aktivitāšu nodrošinājums (īpaši reģionos un ārpus lielajām pilsētām) jauniešu mērķa grupai.
5. Vāja jauniešu piederības apziņa Latvijai.
6. Nepietiekama jauniešu iesaistīšanās brīvprātīgā darba aktivitātēs.

2. SOCIĀLĀ IEKĻĀUŠANA

Jauniešu bezdarbs, sociālā nevienlīdzība sabiedrībā kopumā, ierobežotas jauniešu iespējas līdzdalībā un politisko lēmumu pieņemšanā, nabadzības risks daudzām jauniešu grupām – tie ir tikai daži no aspektiem, kuri nosaka sociālās iekļaušanas tēmas aktualitāti kā Latvijā, tā ES mērogā. Jaunieši ir viena no sociāli visneaizsargātākajām grupām, īpaši pēckrīzes gados, kad strauji palielinājās bezdarbs, samazinājās gan pašu jauniešu, gan viņu ģimeņu ienākumi un finansiālās iespējas, izteikti pieaugot nabadzības un sociālās atstumtības riskam, un tas jauniešu vidū ir augstāks kā citās vecuma grupās.

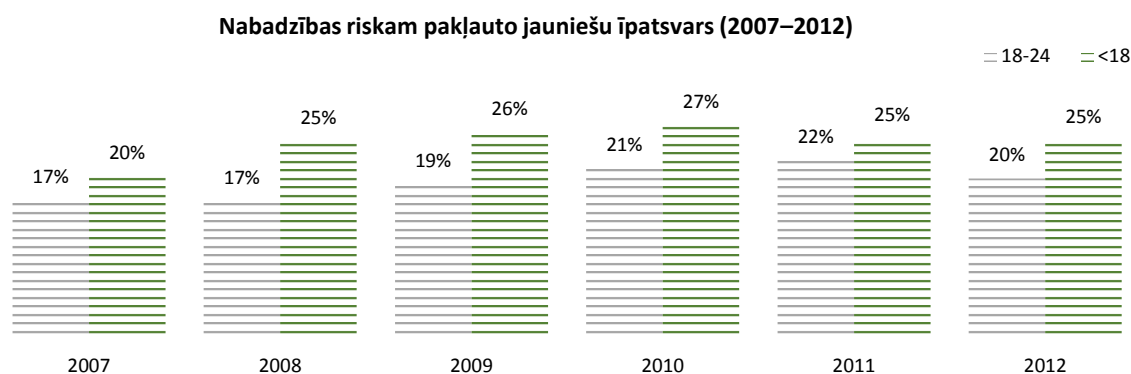
Iekļaujoša izaugsme ir viena no stratēģijas „Eiropa 2020” prioritātēm. Tā paredz palielināt iesaisti darba tirgū, uzlabot iemaņu apguvi un pastiprināt cīņu pret nabadzību (līdz 2020. gadam paredzot samazināt nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto ES iedzīvotāju skaitu par 20 miljoniem). EK 2013. gada ieteikumos ekonomiskās situācijas uzlabošanai Latvijā nabadzības mazināšana minēta kā viena no būtiskākajām politikas īstenošanas jomām, pamatojoties uz pētījumu datiem ka Latvijā ir viens no augstākajiem nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvara rādītājiem ES. Īpaši tiek uzsvērtā nepieciešamība pievērst uzmanību bērnu

nabadzībai (ņemot vērā faktu, ka nabadzības riska ģimenēs dzimušiem bērniem ir ļoti grūti izkļūt no nabadzības riska grupas arī savā turpmākajā dzīvē).

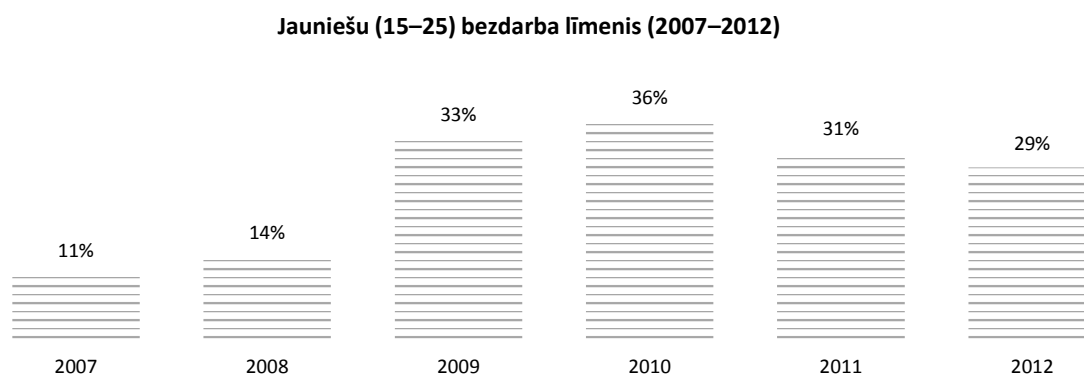
Sociālā iekļaušana ir starpsektorāla joma – tā prasa izglītības, labklājības, ekonomikas, reģionālās attīstības un veselības jomu pārstāvju kopdarbu. Tas nozīmē, ka sociālās iekļaušanas sekmīgums lielā mērā atkarīgs no valsts un pašvaldību iestāžu, kā arī nevalstiskā sektora pārstāvju sadarbības vēlmēm, iespējām un prakses. Ar sociālo iekļaušanu tiek veicināta veiksmīga jauniešu pāreja pieaugošo dzīvē.

JAUNIEŠU SOCIĀLĀ IEKĻAUŠANA LATVIJĀ

Saskaņā ar *Eurostat* datiem nabadzības riskam pakļauto 18–24 gadu veco jauniešu īpatsvars Latvijā 2012. gadā bijis 20%, kas ir zemākais rādītājs pēdējo trīs gadu laikā (bet joprojām viens no augstākajiem rādītājiem pēdējo sešu gadu laikā). Latvijā kopumā nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars 2012. gadā bijis 19% un pēdējo četru gadu laikā tas ik gadu samazinājies. Tātad situācija jauniešu mērķa grupā ir līdzīga situācijai Latvijas iedzīvotāju vidū kopumā. Tajā pašā laikā negatīvāka ir situācija nepilngadīgo jauniešu un bērnu mērķa grupā – katrs ceturtais jauniešs tajā ir pakļauts nabadzības riskam, un šis rādītājs ir bijis stabils pēdējo piecu gadu laikā.

Latvijā krīzes gados bija viens no augstākajiem jauniešu bezdarba rādītājiem ES valstu vidū. Pēdējo divu gadu laikā jauniešu bezdarbs gan ir samazinājies, tomēr joprojām augstāks (29%) nekā vidēji ES valstīs (23%) un divreiz augstāks, kā tas ir bijis pirmskrīzes periodā.²⁷

Viena no prioritārām sociālās iekļaušanas mērķa grupām ir jaunieši, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arudu (tā saucami *NEET* („*Not in Education, Employment, or Training*”). Pēc IZM rīcībā esošajiem datiem 2012. gada sākumā skolu (vidējo izglītību) nepabeigušo un izglītībā neiesaistīto iedzīvotāju īpatsvars (vecumā no 18 līdz 24 gadiem) bija 10,5%, savukārt 7,1% ir personas (vecumā no

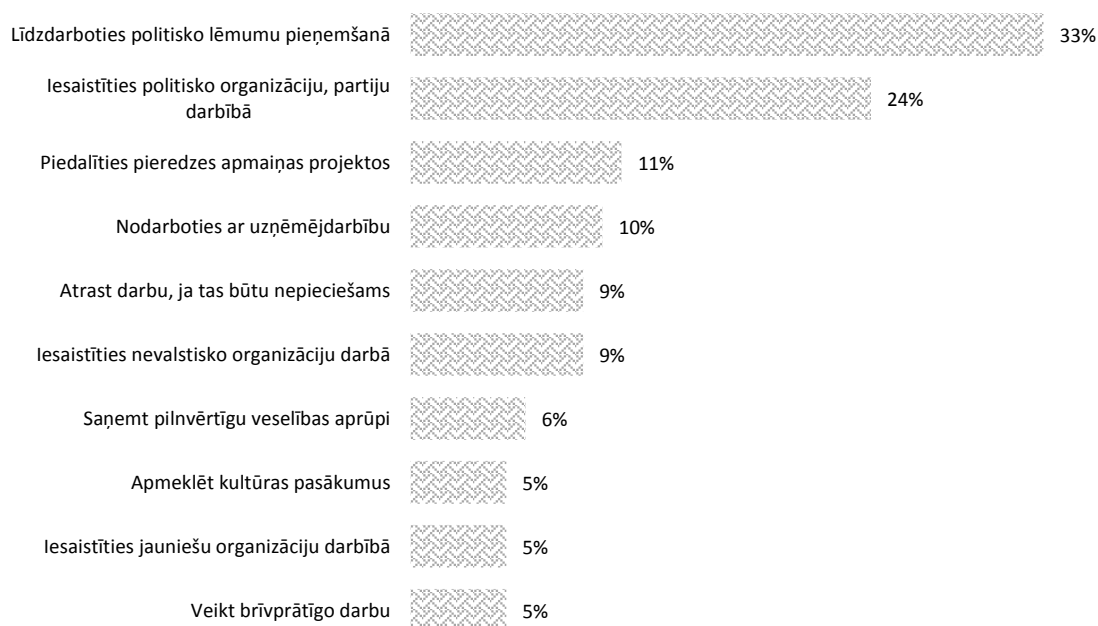
²⁷ EUROSTAT, *the Statistical Office of the European Union* dati.

15 līdz 24 gadiem), kas meklē darbu, bet nav iesaistīti izglītībā²⁸. Savukārt saskaņā ar Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem, 2014.gada 2.ceturksnī NEET jauniešu skaits Latvijā veidoja 23.3 tūkstošus (NEET līmenis – 10.8%).

Sociālās atstumtības riskus labi ilustrē dati par to, kas ir galvenie iemesli, kādēļ jaunieši nav pilnībā apmierināti ar savu dzīvi. Pēdējo trīs gadu laikā nemainīga bijusi jauniešu visbiežāk minētā atbilde: finansiālas problēmas, nepietiekami naudas līdzekļi un neliela darba samaksa. Bieži tiek minēti arī tādi iemesli kā bezdarbs, grūtības atrast darbu vai savienot to ar mācībām, kā arī laika trūkums, ko varētu saistīt ar jauniešu lielu noslodzi mācībās.²⁹

Sociālās atstumtības riskus papildus raksturo arī jauniešu vērtējumi par to, kādos aspektos viņu iespējas ir ierobežotas. Šādā skatījumā vērojams, ka jaunieši jūtas pilnībā atstumti no iespējām ietekmēt politiskos lēmumus – 33% novērtē, ka viņiem nav nekādu iespēju tos ietekmēt un 24% – atzīst, ka nav nekādu iespēju iesaistīties politisko organizāciju darbībā. Sociālās atstumtības riski saistīti arī ar jauniešu mobilitātes iespējām un iespējām iesaistīties uzņēmējdarbībā – aptuveni 1/10 jauniešu uzskata, ka viņiem nav nekādu iespēju veikt šādas aktivitātes. Tāpat katrs desmitais jaunietis novērtē, ka viņiem nav nekādu iespēju atrast darbu, kā arī nav iespēju iesaistīties nevalstisko organizāciju darbā. Jāmin arī, ka 6% jauniešu novērtē, ka viņiem nav pieejama pilnvērtīga veselības aprūpe. Līdz ar to jāuzsver, ka pēdējo piecu gadu laikā jauniešu vērtējumi par savām iespējām nav būtiski mainījušies.³⁰

Iespējas, kuras jaunieši novērtē kā sev pilnībā nepieejamas (2013)

Viens no būtiskiem sociālās atstumtības un nabadzības riska faktoriem ir patstāvīgas dzīves uzsākšana neatkarīgi no vecākiem (mājokļa atrašana vai iegāde, pastāvīga darba atrašana, pietiekamu ienākumu gūšana u. c.). Tikai 13% jauniešu ir uzsākuši patstāvīgu dzīvi jau vecumā līdz 25 gadiem, kamēr absolūtajam vairākumam ir kopīga māsaimniecība ar saviem vecākiem. Aptuveni 1/3 jauniešu novērtē, ka nav pārliecināti par savām spējām uzsākt patstāvīgu dzīvi (1/10 norāda, ka ir pilnībā nepārliecināti), kamēr kopumā 52% tomēr jūtas pārliecināti par sevi un savām spējām dzīvot patstāvīgi (lai gan tikai 14% ir ļoti pārliecināti).³¹

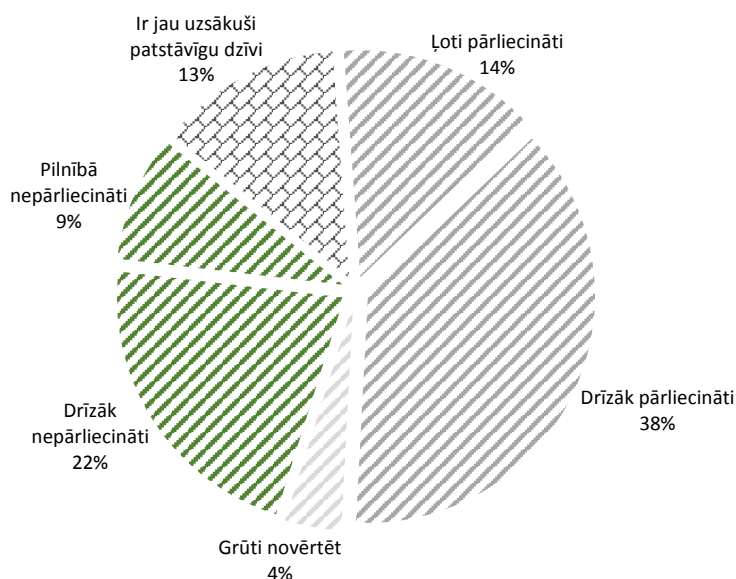
²⁸ EUROSTAT, *the Statistical Office of the European Union* dati.

²⁹ EUROSTAT, *the Statistical Office of the European Union* dati.

³⁰ Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai 2009.–2013. SIA „Excolo Latvia” (2013.), SIA „TNS Latvia” (2012.), SIA „Aptauju aģentūra” (2011.), SIA „Factum” (2010., 2009.).

³¹ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

Jauniešu pārliecība par spējām uzsākt patstāvīgu dzīvi (2012)

Pozitīvi vērtējams fakts, ka problēmu un sarežģītu situāciju gadījumā absolūtajam vairākumam Latvijas jauniešu būtu pie kā vērsties pēc palīdzības un viņi to arī darītu. Tikai 5% jauniešu novērtējuši, ka paši mēģinātu tikt galā un nevērstos ne pie viena pēc palīdzības. Vairākums vērstos pie ģimenes locekļiem (86%) vai draugiem (68%). Katrs trešais jauniešs palīdzību meklētu pie radniekiem, bet katrs piektais – pie kolēģiem vai studiju un mācību biedriem. Tajā pašā laikā - ņemot vērā, ka to jauniešu īpatsvars, kuri sarežģītās situācijās vērstos pēc palīdzības pie konkrētiem speciālistiem vai formālām institūcijām, ir ļoti neliels (mazāk nekā 5%), kritiski vērtējama valsts un pašvaldību atbalsta sistēma jauniešu problēmu risināšanā.³²

LATVIJAS JAUNIEŠI ES KONTEKSTĀ

Vidēji ES dalībvalstīs sociālās atstumtības un nabadzības riskam ir pakļauti aptuveni 20% iedzīvotāju. Jauniešu vidū šis rādītājs ir augstāks un sasniedz gandrīz 30%. Latvija ir viena no dalībvalstīm (līdz ar Bulgāriju, Rumāniju, Ungāriju, Īriju un Lietuvu), kurā šie rādītāji ir izteikti augstāki nekā citās ES dalībvalstīs. Atšķirībā no lielākās daļas ES valstu Latvijā nabadzības un sociālās atstumtības risks ir lielāks tieši nepilngadīgo jauniešu vidū. Jauniešu sociālās iekļaušanas situācija īpaši pasliktinājās 2008.–2010.gada laika periodā, kas bija saistīts ar ekonomiskās krīzes radīto bezdarba pieaugumu.

Latvijā novērojams arī viens no augstākajiem ES rādītājiem nepilngadīgo jauniešu īpatsvaram, kuri dzīvo nepiemērotos mājokļos (nelabiekārtotos, pārapsdzīvotos u. tml.) – ja ES valstīs vidēji tikai 8% nepilngadīgo jauniešu dzīvo šādos mājokļos, tad Latvijā gandrīz 30% (līdzīgi rādītāji ir Ungārijā, Rumānijā un Bulgārijā). Jāuzsver gan, ka pēdējo piecu gadu laikā situācija Latvijā šādā aspektā ir uzlabojusies, lai arī ne tik strauji kā citās valstīs.

Arī veselības aprūpes pieejamības aspektā Latvijas jauniešu iespēju ierobežotības indikators ir būtiski augstāks nekā vidēji ES dalībvalstīs – ja Latvijā aptuveni 6% 18–24 gadus vecie jaunieši novērtē, ka viņiem nav pieejama pilnvērtīga veselības aprūpe (līdzīgs rādītājs ir tikai Bulgārijā), tad ES valstīs vidēji šādu jauniešu īpatsvars ir tikai 3%.

Savukārt jauniešu, kuri nemācās, nestrādā un neapgūst arodu, īpatsvars Latvijā ir līdzīgs kā vidēji ES dalībvalstīs, lai arī tas ir augstāks nekā Lietuvā un Igaunijā.

Balstoties uz pētījumu datiem un iepriekš minēto, ir iespējams identificēt šādas problēmas jauniešu sociālās iekļaušanas jomā:

³² Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

Būtiskākās problēmas:

1. Salīdzinoši augsts nabadzības riskam pakļauto jauniešu (īpaši nepilngadīgo) īpatsvars.
2. Jauniešu sociālā nevienlīdzība (jaunieši, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu).
3. Nepietiekamas jauniešu prasmes patstāvīgas dzīves uzsākšanai.
4. Nepietiekama starpsektorāla sadarbība jaunatnes jomā reģionālā līmenī.(koordinatora amats).

3. IZGLĪTĪBA UN APMĀCĪBA

Augstākās izglītības modernizācija, darba tirgus pieprasījuma lielāka integrācija izglītības saturā, neformālās izglītības atzīšana – tās ir būtiskākās EK prioritātes izglītības un apmācību jomā. Stratēģijā "Eiropa 2020" viens no pieciem ES mērķiem 2020. gadam ir – līdz 10% samazināt to skolēnu skaitu, kas agri pamet skolu, un vismaz līdz 40% paaugstināt to 30 līdz 34 gadus veco ES iedzīvotāju skaitu, kuri ir ieguvuši augstāko izglītību.

ES dalībvalstīs ir vienojušās būtiski uzlabot jauniešu izglītības un apmācību iespējas, gan attīstot mūžizglītības un izglītības mobilitātes nodrošinājumu, gan sekmējot izglītības un apmācību kvalitāti un efektivitāti, gan integrējot mācību saturā radošumu, inovāciju un uzņēmējdarbības prasmes. Kā arī izglītība tiek definēta par svarīgu mehānismu aktīva pilsoniskuma, sociālās vienlīdzības un taisnīguma sekmēšanai.

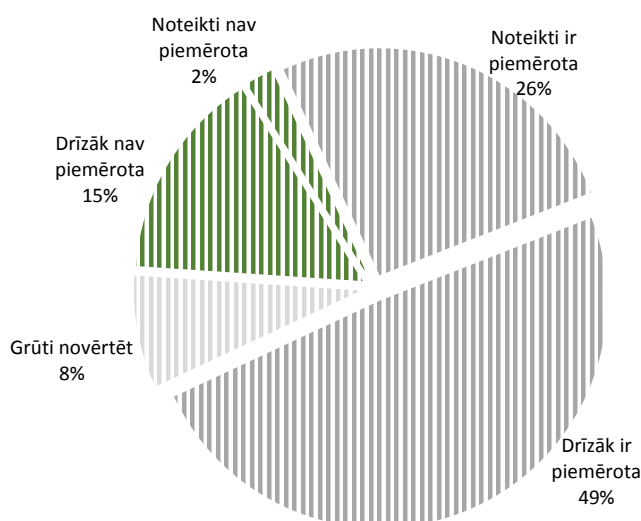
EK aktualizē arī vairākus citus ar izglītību un apmācībām saistītus jautājumus. ES iniciatīvas „Jaunatne kustībā” ietvaros tiek veicināta mācību mobilitāte, nodrošinot jauniešiem iespējas apgūt zināšanas un prasmes citās ES dalībvalstīs, tādejādi attīstot viņu cilvēkkapitālu, starpkultūru kompetenci un citu valodu apguves iespējas. ES Jaunatnes stratēģija savukārt uzsver jauniešu darba kā ārpuskolas izglītības nozīmi jauniešu nodarbinātības iespēju uzlabošanā, sociālās atstumtības mazināšanā un saturīga brīvā laika pavadīšanā. Kā trešā būtiskā iniciatīva jāuzsver mūžizglītība, kas nodrošināma arī pēc formālās izglītības ieguves, akcentējot nepieciešamību arvien papildināt izglītību un prasmes.

Neņemot vērā īstenotos ES un nacionālā līmeņa pasākumus, pētījumu un statistikas dati liecina, ka izglītības un apmācību iespēju un rezultātu progress ES kopumā ir neliels un nepietiekams, lai 2020. gadā sasniegtu definētos mērķus. Būtiskākie izaicinājumi joprojām saistīti ar izglītības satura modernizāciju, neformālās izglītības atzīšanu un salīdzinoši lielo jauniešu skaitu, kuri nemācās, nestrādā un neapgūst arodu.

JAUNIEŠU IZGLĪTĪBA UN APMĀCĪBA LATVIJĀ

Kopumā jaunieši pozitīvi vērtē iegūto izglītību. Absolūtais vairākums (75%) uzskata, ka viņu izglītības pieredze ir piemērota, lai iekļautos darba tirgū. Tikai 17% jauniešu ir kritiski par iegūto izglītību. Izteikti pozitīvāk savas iegūtās izglītības piemērotību darba tirgum vērtē tie, kas ieguvuši augstāko izglītību, kamēr kritiskāki ir tie, kuri ieguvuši tikai vidējo izglītību.

Iegūtās izglītības piemērotība, lai iekļautos darba tirgū (2012)

Svešvalodu zināšanas un komunikācijas prasmes vairākums jauniešu novērtē kā tādas, kas viņiem sniedz ievērojamas priekšrocības iekļauties darba tirgū. Salīdzinoši liels ir arī to jauniešu īpatsvars, kuri kā būtiskas novērtē zināšanas, ko ieguvuši interešu vai neformālās izglītības veidā. Tajā pašā laikā - salīdzinoši vismazāk jauniešu kā konkurētspējīgas vērtē tās zināšanas, ko iegūst skolā vai studijās. Tas nozīmē, ka formālās izglītības loma un efektivitāte ir viens no izglītības aspektiem, kam jāpievērš pastiprināta uzmanība.³³

Savukārt darba devēji nevēlas pieņemt darbā jauniešus, jo uzskata ka būtiskākie jauniešu trūkumi ir: zems atbildības līmenis, nav darba pieredzes, nepieciešams apmācīt, bet, kad apmācīts, atrod citu darbu, maza dotācija jaunieša darba algai, nav dzīves pieredze konfliktsituāciju risināšanā, iespējamo risku izvērtēšanā, skolas teorētiskās zināšanas atšķiras no dzīves realitātes, pie pirmajām grūtībām raksta atlūgumu; bieži maina savus dzīves plānus (mainot arī darba vietas), apzinīguma trūkums un lojalitātes trūkums pret darba devēju, darba vietu.³⁴

Saskaņā ar Ekonomikas ministrijas prognozēm³⁵, bezdarba līmenis turpmākajos gados (līdz pat 2020.gadam) turpinās pakāpeniski samazināties, tomēr kopumā nav sagaidāms straujš bezdarba līmeņa kritums, kas, galvenokārt, saistīts ar tā saucamo „jobless growth” (bezdarba palielinājums) un situāciju ekonomikā, kad ekonomiskā izaugsme vairāk balstās uz produktivitātes pieaugumu, nevis darbavietu pieaugumu.

Turklāt jāatzīmē, ka atbilstoši NVA veiktajām darba devēju aptaujām darba tirgū pieprasījums ir pēc elastīgiem un kompetentiem darbiniekiem, kuri gatavi vienlaicīgi veikt vairāku darbu pienākumus un kuriem papildus profesijas specifiskajām nepieciešamajām zināšanām piemīt arī kāda no pamata kompetencēm.

Saskaņā ar Eiropas Profesionālās izglītības attīstības centra (CEDEFOP) prognozēm³⁶, nākotnē ir sagaidāms pieprasījums pēc vidējās un augstākās kvalifikācijas speciālistiem, līdz ar to tiem cilvēkiem, kuri zaudēs darbu un kuru zināšanu un iegūtās kvalifikācijas līmenis nebūs atbilstošs darba tirgus vajadzībām, būs grūti atrast darbu. Gadījumā, ja šiem cilvēkiem netiks sniegts atbalsts vajadzīgas kvalifikācijas un prasmju iegūšanai, viņi ilgstoši nevarēs atrast darbu un paliks bez iztikas līdzekļiem – rezultātā pieaugs slogs pašvaldībām un valstij, jo šiem cilvēkiem būs jānodrošina minimāli iztikas līdzekļi un arī cits atbalsts, kas nepieciešams, lai cilvēki varētu nodrošināt savas minimālās ikdienas vajadzības. Kā liecina CEDEFOP veiktie pētījumi, ilgtermiņa ieguldījumi

³³ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012

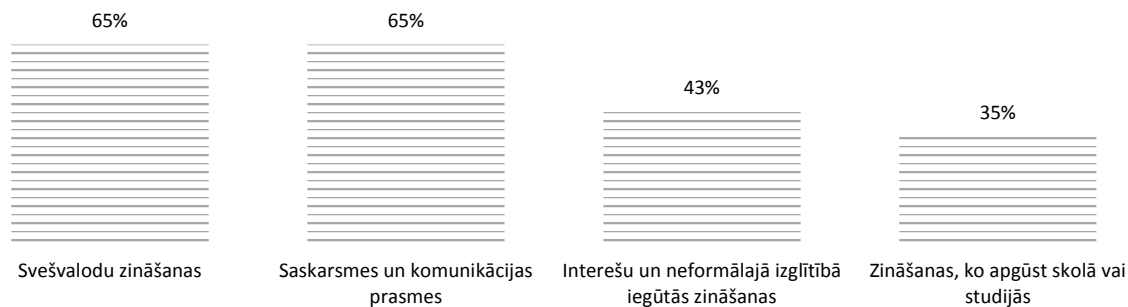
³⁴ Informācija ir apkopota no Nodarbinātības valsts aģentūras filiāļu vadītāju sniegtās informācijas

³⁵ http://www.em.gov.lv/images/modules/items/tsdep/darba_tirgus/EMZino_21062013.pdf

³⁶ <http://www.cedefop.europa.eu/en/about-cedefop/projects/forecasting-skill-demand-and-supply/skills-forecasts.aspx>

nabadzīgāko iedzīvotāju uzturlīdzekļu nodrošināšanai ievērojami pārsniedz tos ieguldījumus, kas tiek veikti īstermiņā cilvēka kvalifikācijas celšanai un atbalstam darba meklēšanā. Līdz ar to ieguldījumi apmācību pasākumos tiek uzskatīti par vienu no prioritārajiem investīciju virzieniem, jo tādējādi tiek uzlabota darbaspēka un uzņēmumu saimnieciskās darbības konkurētspēja, kas labvēlīgi ietekmē makroekonomisko rādītājus – darba ražīgumu un valsts konkurētspēju globālajos tirgos.

Prasmes, kas sniedz ievērojamas priekšrocības iekļauties darba tirgū (2012)

Būtiska loma darbā ar jauniešiem ir jaunatnes lietu speciālistiem un jaunatnes darbiniekiem. Vairākumā pašvaldību ir noteikts pašvaldības jaunatnes lietu speciālists, kas atbild par jaunatnes politikas plānošanu un koordinēšanu vietējā mērogā. Jaunatnes lietu speciālists veic darbu ar jaunatni, sadarbojoties ar jaunatnes politikas īstenošanā iesaistītajām personām, izstrādā priekšlikumus jaunatnes politikas pilnveidei, īsteno un koordinē informatīvus un izglītojošus pasākumus, projektus un programmas jaunatnes jomā, sekmē jauniešu pilsonisko audzināšanu, veicina jauniešu brīvprātīgo darbu un līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē, konsultē jauniešus jaunatnes jomā, tajā skaitā par pasākumu, projektu un programmu izstrādi un īstenošanu, kā arī veicina jauniešu personības attīstību.

Mazākās pašvaldībās šīs funkcijas papildus saviem tiešajiem darba pienākumiem pilda bērnu un jauniešu interešu izglītības centru metodiķi, pašvaldības darbinieki audzināšanas, izglītības, bērnu tiesību aizsardzības, nometņu koordinēšanas jomā. Bieži pašvaldības jaunatnes lietu speciālista funkciju pilda darbā ar jaunatni iesaistītā persona kādā konkrētā jaunatnes politikas tematiskajā virzienā. Ņemot vērā, ka jaunatnes lietu speciālisti pilda vienādas funkcijas, bet to amats dažādās pašvaldībās var tikt nosaukts atšķirīgi, piemēram, par metodiķi jaunatnes lietās, jaunatnes lietu koordinators, jauniešu lietu speciālistu, jaunatnes darba metodiķi, konsultantu darbam ar jaunatni vai citādi, jaunatnes politikas pilnveidei vitāli svarīgi ir nodrošināt jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā iesaistīto personu apmācības un kvalifikācijas pilnveidi, īpaši akcentējot nepieciešamību nodrošināt darbu ar jaunatni profesionalizāciju.

Līdz ar to 2012.gadā tika uzsākts darbs pie darba ar jaunatni sistēmas attīstības. 2014.gada sākumā tika apstiprināts jaunatnes darbinieka profesijas standarts. Jaunatnes darbinieks veic darbu ar jaunatni, iesaistot jauniešus darbu ar jaunatni īstenošanā un izvērtēšanā, nodrošina aktivitātes un lietderīgā brīvā laika pavadīšanas iespējas jauniešiem vietējā līmenī, līdzdarbojas starptautisko pasākumu un projektu īstenošanā, konsultē jauniešus par viņiem aktuālajām tēmām, nodrošina informācijas pieejamību un apriti par jaunatnes politikas jautājumiem. Plānots, ka jaunatnes darbinieks veiks vairāk jaunatnes politikas īstenošanas funkcijas, atbalstot jaunatnes lietu speciālistu un strādājot pa tiešo ar jauniešiem, organizējot aktivitātes un pasākumus tiem.

IZM turpina sadarboties ar 109 kontaktpersonām par darbu ar jaunatni pašvaldībās, no kuriem 2014.gadā bija 66 jaunatnes lietu speciālisti (amata nosaukums), to kontaktinformācija ir pieejama jaunatnes portālā www.jaunatneslietas.lv. Sākot ar 2015.gadu tiks apzinātas iespējas attīstīt jaunatnes darbinieka kā profesijas un amata nozīmi pašvaldībās un biedrībās, kas veic darbu ar jaunatni, lai nenotiktu jaunatnes lietu speciālistu un jaunatnes darbinieku funkciju pārklāšanās, kā arī uzlabotu īstenošanā darbu jaunatni kvalitāti.

Jaunatnes lietu speciālisti un jaunatnes darbinieki savā darbā ar jauniešiem izmanto neformālās izglītības metodes un programmas, sniedzot iespēju jauniešiem iegūt pamatprasmes, kuras darba devēji

min kā būtiskas jauniešiem, uzsākot darba attiecības. Tādējādi būtiski strādāt pie jaunatnes lietu speciālistu un jaunatnes darbinieku, kas strādā ar jauniešiem ikdienā, tīklojuma attīstības Latvijā, veicinot viņu konkurētspēju darba tirgū un iesaisti pilsoniskās sabiedrības aktivitātēs.

LATVIJAS JAUNIEŠI ES KONTEKSTĀ

ES dalībvalstu izglītības sistēmas un izglītības saturs ievērojami atšķiras dažādās valstīs, tāpēc iespējas salīdzināt datus ir ierobežotas. Piemēram, atšķiras laiks, ko dažādās valstīs jaunieši pavada formālās izglītības ieguvei (Luksemburgā un Slovēnijā tie ir 15 gadi, kamēr Somijā – 20 gadi). Kopumā novērojama tendence palielināties formālās izglītības sistēmā pavadītajam laikam, kas saistīts ar dalībvalstu centieniem pagarināt obligātās izglītības laika periodu (piemēram, pazeminot formālās izglītības uzsākšanas vecumu).

Priekšlaicīga skolas pamešana ir viena no izglītības sociālajām problēmām, kas aktuāla daudzām ES dalībvalstīm (īpaši augsts šis rādītājs ir Maltā, Portugālē un Spānijā). Latvijas rādītājs (12%) gan ir zemāks nekā ES vidējais (14%), pie tam – pēdējo desmit gadu laikā tas ir samazinājies par aptuveni 5%. Jāmin gan, ka satraucoši ir dati dzimumu dalījumā – ja 18–24 gadus veco sieviešu vidū priekšlaicīgi skolu pametušo īpatsvars ir aptuveni 7%, tad vīriešu vidū divas reizes augstāks (15%).

Augstāko izglītību ieguvušo iedzīvotāju īpatsvars vecumā no 30 līdz 34 gadiem Latvijā ir līdzīgs kā ES dalībvalstīs vidēji. Tai pat laikā – sieviešu vidū augstāko izglītību ieguvušo personu īpatsvars (48%) ir gandrīz divas reizes augstāks kā vīriešu vidū (25%), un tas ir izteikti augstāks nekā ES vidēji (38%).

Līdz ar Bulgāriju, Ungāriju, Poliju, Rumāniju un Slovākiju Latvijā ir viens no zemākajiem to 15 līdz 24 gadus veco jauniešu īpatsvaram, kuri ir iesaistīti neformālajā izglītībā – ja ES vidēji tie ir 9% jauniešu, tad Latvijā tikai 2%. Pie tam – tas ir arī daudz zemāks rādītājs nekā Igaunijā (5%) un Lietuvā (8%).

Savukārt mācību mobilitātē Latvijas jaunieši neatpaliek no ES dalībvalstu vidējā rādītāja – aptuveni 15% jauniešu vecumā no 15 līdz 29 gadiem ir mācījušies vai piedalījušies apmācībās ārvalstīs.

Balstoties uz pētījumu datiem un iepriekš minēto, ir iespējams identificēt šādas problēmas izglītības un apmācības jomā:

Būtiskākās problēmas:

1. Latvijā ir salīdzinoši zems neformālajā izglītībā iesaistīto jauniešu īpatsvars.
2. Nav nodrošināta regulāra darbā ar jaunatni iesaistīto personu profesionālās kvalifikācijas celšana.
3. Jauniešiem nav nodrošināta regulāra profesionālas karjeras izglītība (kas spētu jau sākot no agrīna attīstības posma palīdzēt kvalitatīvi noteikt bērna un jaunieša interesēm un spējām atbilstošāko nākotnes profesiju).

4. NODARBINĀTĪBA UN UZNĒMĒJDARBĪBA

Jauniešu nodarbinātība ir viena no būtiskākajām jaunatnes un arī nodarbinātības politikas jomām gan ES kopumā, gan arī lielākajā daļā dalībvalstu. Tam par iemeslu ir gan ekonomiskās krīzes radītais ļoti augstais jauniešu bezdarbs Eiropā, gan arī ilgtermiņa prognozes par demogrāfiskās slodzes izteiktu palielināšanos lielā daļā ES valstu. Stratēģijā „Eiropa 2020” nodarbinātība tiek definēta par vienu no visbūtiskākajām prioritātēm ES izaugsmei šajā desmitgadē, savukārt EK 2013. gada ieteikumos ekonomiskās situācijas uzlabošanai Latvijā norādīts – valdībai jārīkojas aktīvāk, lai risinātu jaunatnes un ilgstoša bezdarba problēmas (piemēram, īstenojot garantijas jauniešiem shēmu un uzlabojot arodizglītību un apmācību).

ES Padome jauniešu nodarbinātību valstu prezidentūru ietvaros regulāri definē par vienu no tematiskajām prioritātēm, uzsverot jauniešu aktīvu sociālo iekļaušanu, jaunatnes darba nozīmi nodarbinātības veicināšanā, kā arī pāreju no izglītošanās darba tirgū. Īpaši tiek akcentētas arī jauniešu prakses iespējas, nodarbinātības un karjeras konsultāciju pieejamība un formālās un neformālās izglītības sinerģija. Kā alternatīva darba ņēmēja statusam ES līmenī tiek identificēta jaunatnes uzņēmējdarbība un sava uzņēmuma dibināšana, kas ir viena no iespējam jaunatnes bezdarba mazināšanai. Lielā daļā Eiropas valstu arvien vairāk tiek sekmēta izglītība uzņēmējdarbības jomā, piemēram, attīstot sadarbību starp skolām un uzņēmumiem. Vairākās valstīs izstrādātas arī atsevišķas stratēģijas uzņēmējdarbības izglītības ieviešanā un attīstībā.

JAUNIEŠU NODARBINĀTĪBA LATVIJĀ

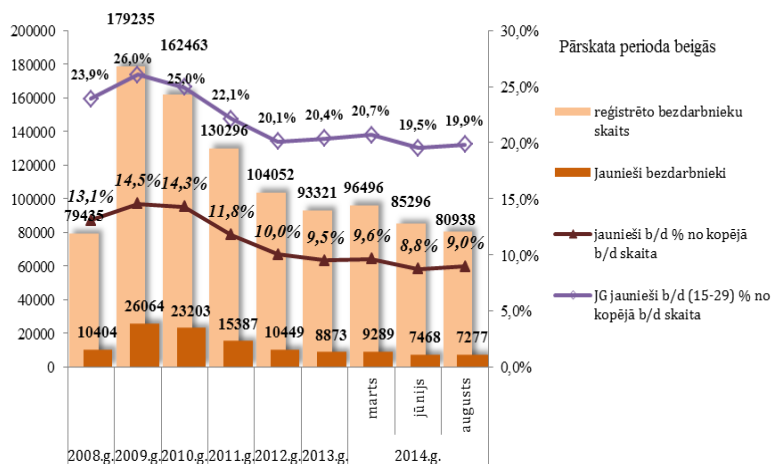
Būtiska ir pašvaldību loma jauniešu nodarbinātības un uzņēmējdarbības veicināšanā, jo pašvaldības rada uzņēmējdarbībai nepieciešamo infrastruktūru (ES fondos 2014-2020.g. tiek plānoti gandrīz 280 milj. EUR pašvaldību uzņēmējdarbības infrastruktūrai), sniedz atbalstu uzņēmējdarbības uzsācējiem ar nelieliem grantiem, meklē un piedāvā piemērotas telpas uzņēmējiem, piedalās uzņēmējdarbības partneru atrašanas procesā, nodrošina prakses vietas, strādā ar skolēniem un jauniešiem, organizējot tiem biznesa ideju konkursus, sniedzot iespēju veidot mācību uzņēmumus utml. VARAM līdz šim jau organizēja un arī turpmāk plāno organizēt apmācības pašvaldībām, lai stiprinātu pašvaldību kapacitāti darbam ar esošiem un potenciālajiem uzņēmējiem.

Zemāk ir sniegta detalizētākā informācija par nestrādājošajiem jauniešiem, kas atrodas Nodarbinātības valsts aģentūras uzskaitē.

1.1. Jaunieši bezdarbnieku situācijas raksturojums.

2014.gada augusta beigās 16 070 jeb 19,9% no bezdarbnieku kopskaita bija bezdarbnieki vecumā 15 – 29 gadi. Savukārt jaunieši bezdarbnieki (15 – 24 gadi) bija 7 277, kas ir 9,0% no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita.

Jauniešu bezdarbnieku kopskaitā 12,7% bija ilgstošie bezdarbnieki, 11,3% – personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, 3,9% personas ar invaliditāti. Lielākās izmaiņas kopš gada sākuma jauniešu bezdarbnieku kopskaitā ir personu pēc bērna kopšanas atvaļinājuma īpatsvarā – pieaugums par 1,6 % punktiem un samazinājums ilgstošo bezdarbnieku īpatsvarā par 1,2 % punktiem.

Vidējais bezdarba ilgums 2014.gada augusta beigās jauniešiem bezdarbniekiem – 115 diena ~ 4 mēneši (gada sākumā 111 dienas).

Lielākais jauniešu bezdarbnieku skaits sadalījumā pa profesijām pēc pēdējās nodarbošanās 2014.gada augusta beigās: mazumtirdzniecības veikala pārdevējs – 284, palīgstrādnieks – 275, pārdevējs konsultants – 268, viesmīlis – 88, pavārs – 84, apkopējs – 65, klientu apkalpošanas speciālists – 59, kasieris – 57.

2014.gada 8 mēnešos NVA organizētajos aktīvajos nodarbinātības pasākumos (t.sk. KPP) piedalījušies 13,2 tūkst. jaunieši (15 – 24 gadi) bezdarbnieki (viens cilvēks var būt piedalījies vairākās

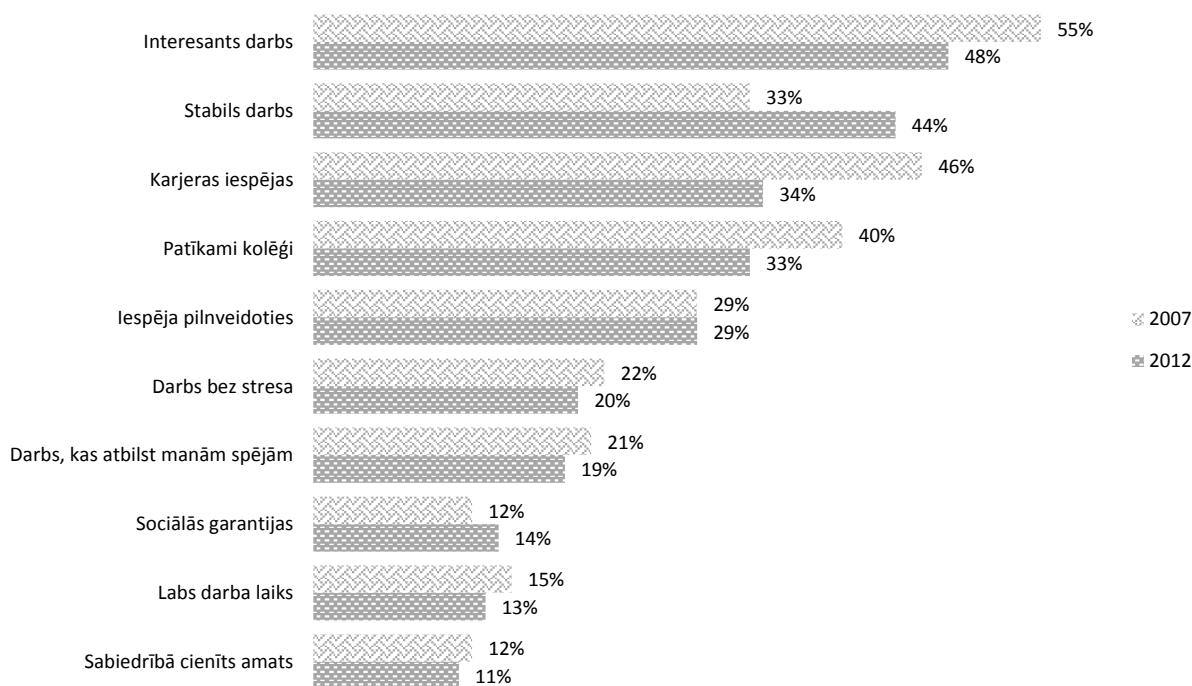
aktivitātēs). Janvārī – augustā dalību pasākumos uzsāka 11 933 jaunieši bezdarbnieki. 2014.gada augustā NVA organizētajos aktīvajos nodarbinātības pasākumos piedalījušies 2 463 jaunieši bezdarbnieki, no tiem augustā dalību pasākumos uzsāka 1 340 jaunieši bezdarbnieki.

Karjeras konsultācijas 2014.gada janvārī – augustā saņēmuši 2 254 jaunieši vecumā no 15 – 24 gadiem.

2014.gada janvārī – augustā darbā iekārtojušies 7 176 jaunieši bezdarbnieki, no kuriem 2 853 (39,8%) jaunieši bezdarbnieki ir iekārtojušies darbā, pēc kāda aktīvā pasākuma pabeigšanas (izņemot KPP informatīvās dienas).

Pēdējo piecu gadu laikā būtiski mainījušās jauniešu prioritātes attiecībā uz darba vērtību. Izteikti pieaudzis tāda faktora nozīmīgums kā darba stabilitāte, savukārt samazinājies tādu aspektu nozīmīgums kā karjeras iespējas, interesants darbs un patīkami kolēģi. Izteiktas atšķirības vērojamas sociāli demogrāfisko grupu griezumā. 13–15 gadus veciem jauniešiem svarīgāki ir tādi darba aspekti kā interesants darbs, darbs bez stresa, spējām atbilstošs darbs, arī sabiedrībā cienīts amats. 16–19 gadus veci jaunieši vairāk novērtē tādu darba aspektus kā stabils darbs, spējām atbilstošs darbs, iespēja būt starp cilvēkiem. Savukārt 20–25 gadus veciem jauniešiem svarīgāki šķiet tādi darba aspekti kā karjeras iespējas un iespējas pilnveidoties. Jaunieši Rīgā par sev būtiskākiem darba aspektiem biežāk novērtē interesantu darbu un karjeras iespējas, savukārt reģionos dzīvojošie – darba stabilitāti un sociālās garantijas.³⁷

Desmit svarīgākie darba aspekti jauniešu vērtējumā (2007–2012)

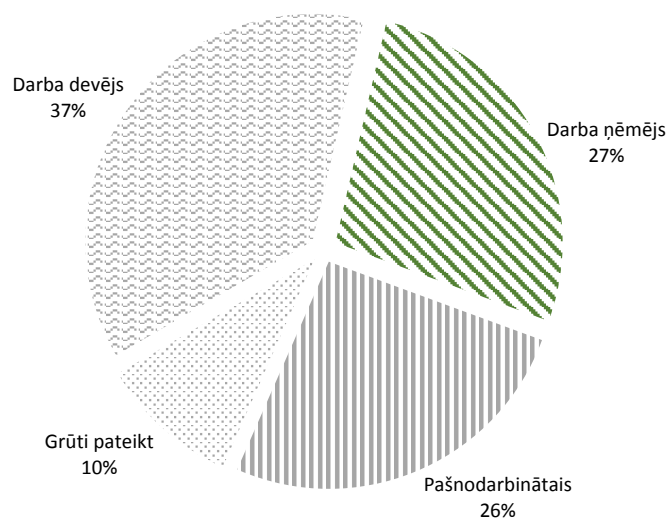

Būt par darba ņēmēju vēlas tikai katrs ceturtais jauniešs Latvijā, kamēr lielākais vairākums labprātāk izvēlētos būt par darba devēju (37%) vai pašnodarbinātu personu (26%).³⁸

³⁷ Jauniešu iespēju, attieksmju un vērtību pētījums. SIA „Excolo Latvia”, 2013.

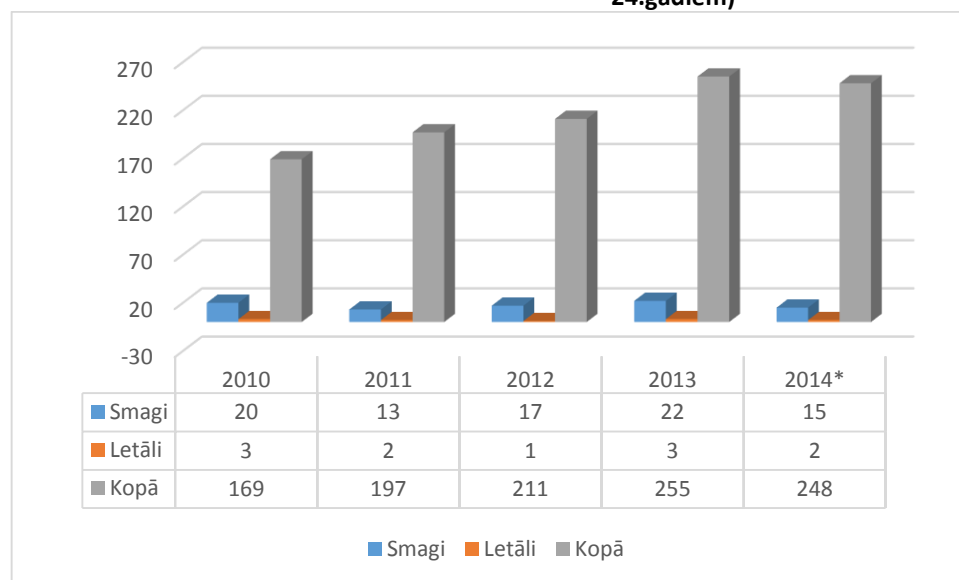
³⁸ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012.

Jauniešu vēlamais statuss darba tirgū (2012)

Nozīmīgākie faktori, kuri izskaidro zemo jauniešu nodarbinātības līmeni, ir nepietiekams kvalifikācijas līmenis, kas daļēji saistīts ar lielo no mācībām atskaitīto jauniešu skaitu, kā arī darba tirgus segmentācija, kas nosaka to, ka priekšroka ir esošajiem darbiniekiem. Faktori, kas pēc darba devēju domām kavē jauniešu iesaistīšanos darba tirgū, ir pieredzes trūkums, nevēlēšanās strādāt un mācīties, vieglprātība, bezatbildība, disciplīnas trūkums, kā arī zems un neatbilstošais atalgojums valstī kopumā.

Nelaiemes gadījumos darbā cietušo jauniešu skaits laika posmā no 2009.gada līdz 2014.gadam (vecuma grupa līdz 24.gadiem)

*-operatīvie VDI 2014.gada dati

Kopējais nelaimes gadījumu skaits, kuros cieš jaunieši līdz 24 gadu vecumam pēdējo gadu laikā pieaug, piemēram, skatoties kopš 2009.gada, cietušo skaits ir palielinājies par 71%. Šāda negatīva tendence gadu laikā, neskatoties uz veiktajiem informēšanas un izglītošanas pasākumiem jauniešiem, iespējams pamatojama ar nodarbināto jauniešu skaita pieaugumu, ar nelaimes gadījumu uzskaites un reģistrēšanas uzlabojumiem, ar neatbilstošiem darba drošības apstākļiem darba vietās, kurās ir nodarbināti jaunieši, kā arī ar zināšanu trūkumu par savām tiesībām, drošiem darba paņēmieniem un veselības aizsardzību darba vietā. Smago nelaimes gadījumu skaits pēdējo gadu laikā ir mainīgs, bet, pieņemot, ka smago nelaimes gadījumi un letālie negadījumi ir tie, kurus „noslēpt” ir grūtāk, šis radītājs ir diezgan optimāls nelaimes gadījumu tendences noteikšanā. Attiecīgi, ņemot vērā

pieaugošo kopējo nelaiemes gadījumu skaitu jauniešu vidū ir svarīgi turpināt jauniešu izglītošanu un apmācību par darba tiesību un darba aizsardzības jautājumiem, darba vides faktoriem, kas var ietekmēt jauniešu drošību un veselību darbā, drošam darba metodēm, tiesībām un pienākumiem darba tiesību un darba aizsardzības jomā.

Latvijā regulāri ik gadu tiek veikts jaunatnes politikas monitorings un tā ietvaros veiktajā aptaujā jaunieši norāda jautājumus, kurus uzskata par galvenajiem Latvijas valdībai risināmiem - šie dati liecina, ka pēc krīzes gados jauniešus visbūtiskāk satrauca darba un nodarbinātības jautājumi (aptuveni 1/3 tos norāda kā būtiskākos), kā arī izglītības pieejamība un kvalitāte (1/4). („Aptauja ikgadējā monitoringa ietvaros par jauniešu dzīves kvalitāti, iesaistīšanos brīvprātīgajā darbā, jaunatnes organizāciju darbībā un piekļuvi jauniešiem aktuālai informācijai.” Izglītības un zinātnes ministrija, 2010-2013 (<http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/jaunatne/7989.html>))

LATVIJAS JAUNIEŠI ES KONTEKSTĀ

ES valstīs kopumā pēdējo desmit gadu laikā ekonomiski aktīvo 15 līdz 30 gadus veco jauniešu īpatsvars sarucis no 66% līdz aptuveni 62%. 25–29 gadus veco jauniešu ekonomiskā aktivitāte nav būtiski mainījusies, kamēr 15–24 gadus veco jauniešu aktivitāte ir nedaudz samazinājusies. Latvijā ir salīdzinoši augsts 20–24 gadus veco jauniešu ekonomiskās aktivitātes rādītājs, kas visdrīzāk norāda uz faktu, ka liela daļa studējošo jauniešu savieno studijas ar darbu.

Kopumā Latvija ir viena no tām ES valstīm (blakus Spānijai, Grieķijai, Īrijai, Portugālei un Slovākijai), kurās jauniešu bezdarba problēma ir īpaši aktuāla. Salīdzinot ar citām ES valstīm, Latvijas jaunieši izteikti biežāk kā iemeslu savam bezdarbam min nevis to, ka darba vietas nav pieejamas, bet gan, ka tās netiek pienācīgi atalgotas (šis rādītājs ir augsts arī pārējās Baltijas valstīs).

Pēdējo desmit gadu laikā izteikti pieaudzis to jauniešu īpatsvars, kuri tiek nodarbināti uz nepilna laika darba līgumu pamata – ja 2000. gadā ES tādu bija aptuveni 21%, tad 2012. gadā jau 30% (Latvijā gan šis rādītājs ir tikai aptuveni 1/10).

ES valstīs kopumā vidēji 40% jauniešu novērtē, ka vēlētos izveidot savu uzņēmumu, un šādā aspektā Latvijas jauniešu rādītāji ir līdzīgi.

Līdzīgs ES vidējam rādītājam (5%) ir arī Latvijas pašnodarbināto jauniešu īpatsvars vecuma grupā no 20 līdz 24 gadiem. Tajā pašā laikā Latvijā ir viens no augstākajiem ārvalstīs strādājošo jauniešu īpatsvara rādītājiem – ja ES valstīs vidēji tie ir 10% jauniešu, tad Latvijā 17%.

Balstoties uz pētījumu datiem un iepriekš minēto, ir iespējams identificēt šādas problēmas nodarbinātības un uzņēmējdarbības jomā:

Būtiskākās problēmas:

1. Jauniešiem ir nepietiekamas pamatprasmes, profesionālās kompetences, praktiskās iemaņas un zināšanas par darba drošību, kas palēnina viņu pilnvērtīgu integrāciju darba tirgū.
2. Trūkst sistēma jauniešu iesaistei uzņēmējdarbībā.
3. Joprojām pastāv šķēršļi sociālās atstumtības riskam pakļauto jauniešu kopumā pilnvērtīgai iekļaušanai darba tirgū.
4. Salīdzinoši augsts jauniešu bezdarba līmenis.

5. VESELĪBA UN LABKLĀJĪBA

Smēķēšana, alkohola un narkotiku lietošana, neveselīgas pārtikas patēriņš, nepietiekama fiziskā aktivitāte un aptaukošanās kā neveselīga dzīvesveida sekas – tās ir dažas no būtiskākajām ES līmeņa prioritātēm jauniešu veselības jomā. Lai gan kopumā ES jauniešu veselības stāvoklis vērtējams kā labs, aktuāli ir jautājumi par veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību un dzīves kvalitātes līmeni atsevišķās jauniešu mērķa grupās – zemu ienākumu ģimenes, ārpusģimenes aprūpē esošie jaunieši, jaunieši-bezdarbnieki, jaunieši lauku apvidos u. tml. Tāpat novērojams, ka negatīva ietekme uz jauniešu veselību un labklājību bijusi ekonomiskajai krīzei, īpaši attiecībā uz nepilngadīgiem

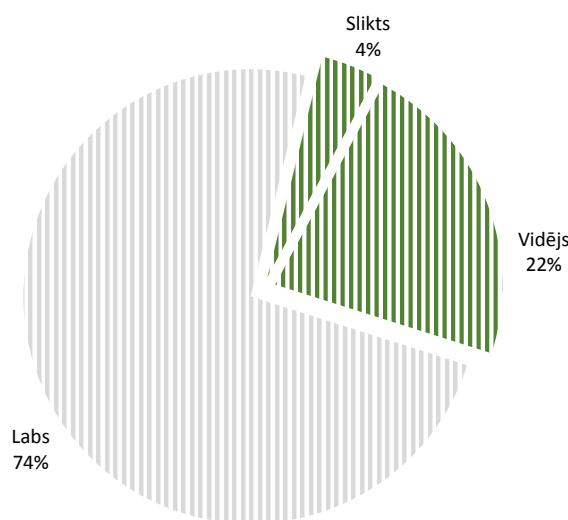
jauniešiem, kuri dzīvo maznodrošinātās ģimenēs, kā arī jauniešiem, kuri zaudējuši darbu un ir ilglaicīgie bezdarbnieki.

Lai risinātu jautājumus, kas saistīti arī sabiedrības, tai skaitā jauniešu veselību un veselīgu dzīvesveidu ir izstrādāti tādi politikas plānošanas dokumenti kā „Sporta politikas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam”³⁹, kurās viens no apakšmērķiem ir veicināt iedzīvotāju (it īpaši bērnu un jauniešu) fizisko aktivitāti un „Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam”⁴⁰, kuru mērķis ir palielināt Latvijas iedzīvotāju veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu un novērst priekšlaicīgu nāvi, saglabājot, uzlabojot un atjaunojot veselību. Pamatnostādnēs paredzēti pasākumi dažādām sabiedrības mērķa grupām (t.sk. bērniem un jauniešiem) veselīga dzīvesveida veicināšanā.

JAUNIEŠU VESELĪBA UN LABKLĀJĪBA LATVIJĀ

Svarīgu informāciju par jauniešu veselības stāvokli sniedz viņu personīgais veselības pašvērtējums un attieksme pret savu veselību. Trīs ceturtdaļas (74%) Latvijas jauniešu savu veselības stāvokli vērtē kā labu. Kritiskāki par savu veselību ir aptuveni 1/4 jauniešu – 22% novērtē, ka viņu veselības stāvoklis ir vidējs, bet 4%, ka tas ir slikts. Savu veselības stāvokli kā labu salīdzinoši biežāk vērtē 13 līdz 15 gadus veci jaunieši.⁴¹ Līdzīgu ainu atklāj arī Latvijas iedzīvotāju paradumu pētījums 2012.gadā: veselības stāvokli kā labu vai diezgan labu novērtē 80,6% no 15-24 gadus veciem jauniešiem (84% vīriešu, 77% sievietes), savukārt, 17,5% domā, ka viņu veselības stāvoklis ir vidējs un 2,3% to raksturo kā diezgan sliktu vai sliktu⁴².

Sava veselības stāvokļa novērtējums (2012)

Pēc PVO vadlīnijām par pietiekamu fizisko aktivitāti uzskata 150 minūtes nedēļā pieaugušajiem (no 18 gadu vecuma) un bērniem vecumā no 5 līdz 17 gadiem – 60 minūtes dienā⁴³. Kā liecina aptaujas dati, tad vismaz 30 minūtes 4-7 reizes nedēļā ar fiziskiem vingrinājumiem nodarbojas 25,2% vīriešu un 16,8% sievietes 15-24 gadu vecuma grupā⁴⁴. Savukārt 15 gadu vecumā pietiekama ikdienas fiziskā aktivitāte bija tikai 22,2% zēnu un 12,6% meiteņu (2010)⁴⁵.

³⁹ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2013.gada 18.decembra rīkojumu Nr.666.

⁴⁰ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2014.gada 14.oktobra rīkojumu Nr.589.

⁴¹ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012.

⁴² Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

⁴³ Global Recommendations on Physical activity for Health, WHO, 2010.

⁴⁴ Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

⁴⁵ Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījums, 2009./2010.m.g. aptaujas rezultāti. HBSC. SPKC 2012.

Kopumā trešā daļa jauniešu vecumā 15-24 visbiežāk brīvo laiku pavada pasīvi - lasot, skatoties TV, datoru – attiecīgi 31,5% vīriešu un 39,3% sieviešu⁴⁶. Reizi nedēļā vai 2-3 reizes mēnesī ar fiziskajām aktivitātēm nodarbojas 17% jauniešu, bet 16% – tikai vienu reizi mēnesī un retāk vai nekad⁴⁷.

Motivācijas trūkums vai neuzņēmība ir uzskatāms par galveno šķērslī, kas jauniešus kavē sportot vai veikt fiziskās aktivitātes. Galvenokārt informāciju par iespējām sportot un nodarboties ar fiziskajām aktivitātēm jaunieši saņem caur neformāliem kanāliem – no draugiem. Kopumā fizisko aktivitāšu veikšanas paradumi atšķiras dažādās vecuma grupās – jaunieši vecumā no 13 līdz 18 gadiem ir aktīvāki, kamēr fizisko aktivitāšu kritums vērojams grupā no 19 līdz 25 gadiem, kas, iespējams, skaidrojams ar pārmaiņām jauniešu dzīvē kopumā un attiecīgi arī ar laika sadalījuma izmaiņām.⁴⁸

Jauniešu fiziskās aktivitātes lielā mērā ietekmē viņiem pieejamās iespējas, tomēr novērojams, ka tikai dažos gadījumos jauniešu ieinteresētība veikt konkrētas fiziskās aktivitātes ir lielāka nekā iespējas. Skriešanas, komandu sporta, kā arī cīņas sporta iespējas jauniešiem ir plašākas nekā viņu interese tajos iesaistīties (piemēram, iespēja skriet ir 92% jauniešu, kamēr ieinteresēti to darīt ir tikai 59%). Sporta zāles apmeklēšanas iespēja ir pieejama gandrīz visiem (73%) jauniešiem, kas to vēlētos (78% no visiem jauniešiem), līdz ar to secināms, ka tikai 5% jauniešu, kuriem ir interese, nav iespēju apmeklēt sporta zāli. Kopumā tas liecina, ka iespējas nodarboties ar sportu jauniešiem ir visumā nodrošinātas un liela daļa jauniešu ir ieinteresēti to darīt, tomēr ieinteresētība ne vienmēr izpaužas reālā fiziskā aktivitātē⁴⁹.

Svarīgs priekšnoteikums neinfekcijas slimību riska mazināšanā ir ne tikai pietiekamas fiziskās aktivitātes, bet arī sabalansēts uzturs. No 2008. gada līdz 2013. gadam par aptuveni 10 procentpunktiem pieaudzis to jauniešu īpatsvars, kuri uzskata, ka ikdienā lieto veselīgu pārtiku (attiecīgi 43% un 53%)⁵⁰.

Skatoties uz šīm pozitīvajām tendencēm, jāņem vērā, ka tas ir jauniešu pašu vērtējums savam uzturam. Analizējot konkrētus uztura paradumus, redzams, ka tas tomēr bieži vērtējams kā neveselīgs. 2012. gadā veiktajā aptaujā redzams, ka ik dienu augļus un ogas uzturā lieto tikai 14,3% vīriešu un 25,7% sieviešu (15-24 gadu vecumā). Savukārt attiecīgi 19,1% no 15-24 gadus jaunajiem vīriešiem un 16,2% sieviešu norādījuši, ka pagājušās nedēļas laikā ne reizi uzturā nav lietojuši augļus un ogas. Sāļos našķus vismaz vienu dienu nedēļā lieto vairākums no 15-24 gadus veciem respondentiem (73,6% vīriešu un 62,5% sieviešu), līdzīgi arī saldinašos gāzētos dzērienus 6-7 reizes nedēļā lieto 10,3% vīriešu un 8,6% sieviešu.⁵¹

Respondentu visbiežāk minētās veselības apsvērumu dēļ veiktās izmaiņas veselības paradumos pēdējā gada laikā abās dzimumu grupās 15-24 gadus veciem jauniešiem ir līdzīgas: palielināta fiziskā aktivitāte (16,8% vīriešu un 23,2% sieviešu), palielināta dārzeņu lietošana (11,2% vīriešu un 21,5% sieviešu), un samazināts tauku daudzums uzturā (9,9% vīriešu un 15,0% sieviešu). Lielākā daļa 15 – 24 gadus veco jauniešu pēdējā gada laikā nav veikuši savu veselības paradumu izmaiņas, lai uzlabotu savu veselību (71,8% jauno vīriešu un 54,1% sieviešu)⁵².

Augstākminētie paradumi kopā ar fizisko aktivitāšu trūkumu ir liekā svara un aptaukošanās cēlonis, kas jau šobrīd uzskatāma par problēmu jauniešu vidū, piemēram, 2012. gadā 22,7% vīriešu un 14,3% sievietšu vecuma grupā 15-24 gadi bija palielināts ķermeņa masas indekss (liekais svars vai aptaukošanās)⁵³.

2010. gadā vecuma grupā no 15-24 gadiem ikdienā smēķēja 33,3% vīriešu un 19,1% sieviešu⁵⁴. Latvijā smēķēt pamēģinājušo jauniešu īpatsvars vecumā no 15 līdz 16 gadiem, neskatoties

⁴⁶ Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

⁴⁷ Latvijas Jauniešu sportošanas paradumi. Kvantitatīvās aptaujas rezultāti 2014. IZM, LISTA. TNS Latvija.

⁴⁸ Latvijas Jauniešu sportošanas paradumi. Kvantitatīvās aptaujas rezultāti 2014. IZM, LISTA. TNS Latvija. 6.lpp.

⁴⁹ Jaunatnes politikas īstenošanas indekss. SIA „TNS Latvia”, 2012.

⁵⁰ Iepriekšējā JPP 2015-2020 projekta versijā 2014.g. novembrī atsauce bija - Klāsons G., Sīmansone D., Laķe A. Jaunieši Latvijā 2008-2013: Aktivitāte, mobilitāte, līdzdalība. IZM. 2013. 62. lpp.

⁵¹ Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

⁵² Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

⁵³ Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

⁵⁴ Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

uz 2% samazinājumu laika periodā no 2007.gada līdz 2011.gadam, joprojām ir augstākais Eiropā-2011. gadā *ESPAD* pētījuma valstīs vidēji smēķēt pamēģinājušo īpatsvars šajā vecuma grupā bija 54%, bet Latvijā – 78% (2007. gadā attiecīgi- 58% un 80%). Kamēr smēķēšanas pamēģināšana zēnu vidū kļuvusi retāka (rādītājs samazinājies par 6%), meiteņu vidū novērojams neliels pieaugums (par 2%).⁵⁵ Kopumā Latvijā trešdaļa jauniešu (29,8%) vecumā no 15-24 gadiem lieto alkoholu vismaz vienu reizi nedēļā.⁵⁶ 2011. gadā aptuveni puse (49%) jauniešu vismaz reizi pēdējā mēneša laikā alkoholu lietojuši riskantā veidā, t.i., 60 un vairāk gramu absolūtā alkohola vienā reizē, kas ir aptuveni 1,5 litri alus, 750 ml vīna, 200 ml degvīna. Šajā situācijā vērojami uzlabojumi, jo 2007.gadā vismaz vienu reizi pēdējā mēneša laikā pārmērīgi alkoholu lietojušo jauniešu īpatsvars šajā vecuma grupā bija 54%.⁵⁷ Psihoaktīvo vielu pamēģināšanas ziņā Latvijas jaunieši ir vidējā Eiropā līmenī (2007. gadā *ESPAD* valstīs narkotikas pamēģinājušo īpatsvars vidēji – 20%, Latvijā – 22%).⁵⁸ Bet Latvijā ir viens no lielākajiem marihuānu/hašišu pamēģinājušo skaita pieaugumiem Eiropā 15-16 gadu vecuma grupā – no 18% 2007. gadā līdz 24% 2011. gadā.⁵⁹ 2011. gada dati liecina, ka narkotiku (ekstazī, amfetamīnu, marihuānas un hašiša) lietošanas izplatība skolēnu (15-16 gadus vecu) vidū ir 15,9%. Veselības aprūpes pieejamība ir daudzpusīgs jēdziens, un ietver gan finansiālo, gan fizisko pieejamību, gan veselības aprūpes sistēmas piemērotību dažādām situācijām un tās spēju reaģēt uz atšķirīgām sabiedrības vajadzībām.⁶⁰ To nosaka gan veselības aprūpes organizācija, gan resursi (cilvēkresursi, finansējums), gan ģeogrāfiskais attālums un transports līdz veselības aprūpes iestādei, līdz ar to arī veselības aprūpes darbinieku sasniedzamība, kā arī ārsta un pakalpojumu sniedzēja izvēles brīvība, informācijas pieejamība, aprūpes kvalitāte un modernu tehnoloģiju esamība.⁶¹

Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījuma rezultāti norāda uz to, ka 2012.gadā 32,4% vīriešu un 18,9% sieviešu vecuma grupā 15-24 gadi pēdējā gada laikā nav apmeklējuši ģimenes ārstu⁶². Iespējams, ka šāda situācija radusies tādēļ, ka jaunieši nezina par iespēju reizi gadā bez maksas veikt profilaktiskās apskates pie ģimenes ārsta vai arī uzskata, ka ģimenes ārsts nevar sniegt pilnvērtīgu veselības aprūpi. Šādu apgalvojumu daļēji apstiprina 2012.gadā veiktā aptauja, kurā atklāts, ka tikai aptuveni puse jauniešu (52%) uzskata, ka viņiem ir visas vai lielas iespējas saņemt pilnvērtīgu veselības aprūpi. Turklāt šis rādītājs pēdējo piecu gadu laikā nav būtiski mainījies (55% - 2007.gadā), tā apstiprinot, ka veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība ir viena no jauniešu mērķa grupā aktuālām problēmām.⁶³

Centrālās statistikas pārvaldes veiktajā ikgadējā aptaujā 2013.gadā 7,8% jauniešu vecumā no 16-24 gadiem norādīja, ka pēdējo 12 mēnešu laikā ir bijusi nepieciešamība veikt medicīnisku pārbaudi vai ārstēties, taču viņi to nav darījuši (8,3% jauno sieviešu un 7,3% vīriešu). Jāatzīmē, ka šis rādītājs ir uzlabojies kopš 2005.gada, kad 16,7% jauniešu norādīja, ka nav vērsušies pēc medicīniskās palīdzības, kad tas bija nepieciešams. Kā biežāko iemeslu jaunieši min sekojošo: finansiālos ierobežojumus (55,4%), vēlmi nogaidīt un novērot, vai nekļūs labāk (21,7%), pārāk garas gaidīšanas rindas un laika trūkumu (7,8% un 7,8%).⁶⁴

LATVIJAS JAUNIEŠI ES KONTEKSTĀ

⁵⁵ Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū. *ESPAD*. 2011. SPKC. 2012. 7.lpp.

⁵⁶ Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība iedzīvotāju vidū. SPKC. 2012

⁵⁷ Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū. *ESPAD*. 2011. SPKC. 2012. 8.lpp

⁵⁸ Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū. *ESPAD*. 2011. SPKC. 2012. 9.lpp

⁵⁹ Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū. *ESPAD*. 2011. SPKC. 2012. 9.lpp

⁶⁰ Peters D.H., Garg A., Bloom G., et al. Poverty and access to health care in developing countries. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2008, 1136, pp. 161-171.

⁶¹ Štāle M., Skrulle J. Latvijas iedzīvotāju veselība. SPKC. 2012, 9.lpp.

⁶² Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

⁶³ Jauniešu iespēju, attieksmju un vērtību pētījums. SIA „Excolo Latvia”, 2013.

⁶⁴ Centrālā statistikas Pārvalde. EU-SILC. Pieeja 02/09/2014.

http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__vesel_pasnovert/VP0080.px/table/tableViewLayout1/?rxid=cdcb978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0

Lai gan tikai ļoti neliela daļa (2,5%) 16 līdz 24 gadus veco jauniešu Latvijā novērtē, ka jūtas slikti vai ļoti slikti, tas ir viens no augstākajiem rādītājiem ES (līdzīgs jauniešu pašnovērtējums vērojams arī Dānijā, Slovēnijā un Portugālē).

PVO pētījumā par Skolēnu veselības paradumiem (HBSC pētījums) veselības pašnovērtējuma rādītāji 15 gadīgo jauniešu grupā Latvijā ir sliktāki nekā vidēji kopumā šī pētījuma dalībvalstīs*⁶⁵. Latvijā 31% no 15 gadus vecajām meitenēm un 16% no tā paša vecuma zēniem vērtē savu veselības stāvokli kā vidēju vai sliktu (vidējais rādītājs HBSC pētījumu valstīs ir 23% meitenēm un 14% zēniem). Īpaši 15 gadīgo meiteņu pašnovērtējums raisa uzmanību, jo ierindo Latviju 7.vietā kopā ar Poliju aiz Ukrainas, Skotijas, Ungārijas, Velsas, Beļģijas flāmu daļas un ASV.⁶⁶ Latvijā 44% no 15 gadīgām meitenēm ir sūdzējušās vairāk kā vienreiz nedēļā par veselības problēmām (HBSC pētījuma dalībvalstīs vidējais – 44%), zēniem šis rādītājs ir 24% Latvijā⁶⁷.

Latvija uz citu ES valstu fona izceļas ar vieniem no augstākajiem morālās aizskaršanas rādītājiem jauniešu vidū. Latvijā no ģirgāšanās vismaz divreiz mēnesī pēdējo mēnešu laikā atkarībā no dzimuma un vecuma grupas cietuši 14-24% 11, 13 un 15 gadus veci bērni. Salīdzinot ar citām pētījumā iesaistītajām valstīm⁶⁸ - Latvija atrodas trešajā vietā pēc vienpadsmit un trīspadsmit gadus vecu skolēnu īpatsvara, kuri cietuši no ģirgāšanās. Vēl dramatiskāka situācija vērojama starptautiskajā salīdzinājumā par skolēnu īpatsvaru, kuri ģirgājušies par citiem skolēniem vismaz divas reizes mēnesī pēdējo mēnešu laikā – šādu uzvedību Latvijā 15 gadus vecu zēnu vidū atzīmējuši pat 36% respondentu, izvirzot Latviju līderpozīcijās salīdzinot ar citām pētījumā iesaistītajām valstīm. Savukārt, 13 gadus vecie bērni šajā gadījumā ierindojušies otrajā vietā.⁶⁹

Dažādu konkrētu veselības statistisko rādītāju griezumos Latvijas jaunieši neizceļas ar īpaši sliktākiem vai labākiem rādītājiem, salīdzinot ar citām ES valstīm. Piemēram, jauniešu vecumā no 15 līdz 24 gadiem īpatsvars, kuriem ir palielināts ķermeņa svars, Latvijā ir mazāks nekā lielā daļā citu ES valstu. Smēķētāju īpatsvars šajā vecuma grupā ir līdzīgs citām ES dalībvalstīm, tiesa – vīriešu-smēķētāju īpatsvars ir viens no augstākajiem ES (līdz ar Igauniju, Kipru un Ungāriju). Savukārt jauniešu-smēķētāju īpatsvars pēdējo desmit gadu laikā uzrāda samazinājuma tendenci.

Visās trijās Baltijas valstīs, tāpat kā Īrijā un Somijā, ir ES augstākie 15 līdz 24 gadus veco vīriešu pašnāvību rādītāji. Līdztekus Latvijā ir viens no ES zemākajiem šīs vecuma grupas sieviešu pašnāvības rādītājiem.

Balstoties uz pētījumu datiem un iepriekš minēto, ir iespējams identificēt šādas problēmas veselības un labklājības jomā:

Būtiskākās problēmas:

1. Tā kā salīdzinoši liela daļa jauniešu pēdējā gada laikā nav apmeklējuši ģimenes ārstu⁷⁰, un tikai puse jauniešu saka, ka viņiem ir visas vai lielas iespējas saņemt pilnvērtīgu veselības

*⁶⁵Somija, Norvēģija, Austrija, Beļģija (flāmu), Beļģija (franču), Ungārija, Izraēla, Skotija, Velsa, Anglija, Spānija, Šveice, Dānija, Kanāda, Latvija, Polija, Beļģija, Čehija, Igaunija, Francija, Vācija, Grenlande, Lietuva, Krievija, Slovākija, Grieķija, Portugāle, Īrija, ASV, Nīderlande, Itālija, Horvātija, Malta, Slovēnija, Ukraina, Islande, Luksemburga, Rumānija, Turcija, Armēnija, Maķedonija.

⁶⁶ World Health Organisation. Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012. 69. lpp.

⁶⁷ World Health Organisation. Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012. 77. lpp.

⁶⁸ Lietuva, Beļģija, Grenlande, Rumānija, Austrija, Ukraina, Krievija, Portugāle, Luksemburga Francija, Šveice, Grieķija, Vācija, Kanāda, Igaunija, Anglija, Beļģija, Somija, Īrija, Norvēģija, Velsa, Polija, Slovākija, ASV, Skotija, Maķedonija, ČEHĪJA, Slovēnija, Horvātija, Ungārija, Spānija, Nīderlande, Dānija, Islande, Zviedrija, Armēnija, Itālija

⁶⁹ World Health Organisation. Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012

⁷⁰ Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

- aprūpi⁷¹, tad tas varētu liecināt par to, ka jauniešiem nav pietiekama informētība par to, kā un kur var saņemt valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus, kā arī nav pieejama informācija par veselības veicināšanas iespējām.
2. Neskatoties uz pietiekami plašajām iespējām īstenot fiziskās aktivitātes, jauniešiem raksturīga nepietiekama fiziskā aktivitāte un mazkustīgums, jo īpaši jauniešiem vecumā no 20-25 gadiem. Tāpat ir vērojami neveselīga uztura paradumi jauniešu vidū. Abi minētie faktori ilgtermiņā veicina aptaukošanos, tādejādi paaugstinot neinfekcijas slimību risku.
  3. Augsta atkarību izraisošo vielu lietošana (smēķēšana, alkohols un psihoaktīvās vielas) jauniešu vidū.
  4. Morālā aizskaršana jeb ņirgāšanās par citiem ir nopietna problēma gados jaunāku jauniešu vidū. Augstais to jauniešu īpatsvars, kas paši cietuši no ņirgāšanās un, kas ņirgājušies par citiem, norāda uz nepieciešamību īstenot pasākumus emocionālās vardarbības mazināšanai jauniešu vidū.

SECINĀJUMI

1. Kopumā tikai neliela daļa Latvijas jauniešu ir aktīvi līdzdalībā – dažāda veida aktivitātēs regulāri iesaistās ne vairāk kā 1/4 jauniešu. Aptuveni 1/3 ir tādu jauniešu, kuri pēdējā gada laikā nav iesaistījušies nevienā sociālā, sabiedriskā, politiskā, kultūras vai skolas aktivitātē. Tajā pašā laikā pēdējo piecu gadu pētījumi uzrāda pozitīvas tendences – neaktīvo jauniešu īpatsvars ir būtiski samazinājies.
2. Lai gan tiek uzskatīts, ka informācija mūsdienās ir plaši pieejama jebkuram, liels ir to jauniešu īpatsvars, kuri novērtē, ka viņiem nav pietiekami informācijas par iespējām līdzdarboties un iesaistīties dažādās aktivitātēs. Tas liek vērtēt līdz šim izmantotos informācijas avotus un domāt par jauniem informēšanas veidiem, kas ir atbilstoši jauniešu komunikācijas ieradumiem. Tajā pašā laikā – jauniešu ieinteresētība līdzdarboties ir ievērojami zemāka nekā iespējas iesaistīties. Tas liecina, ka vairāk jāakcentē nevis iespēju paplašināšana, bet gan līdzdalības ieinteresētības stimulēšana.
3. Viens no skaidrojumiem zema līdzdalībai varētu tikt saistīts ar zemu sociālā kapitāla līmeni – gandrīz 2/5 Latvijas jauniešu pauž neuzticēšanos citiem cilvēkiem, kas ir būtisks šķērslis sadarbībai, kopīgām sociālajām un sabiedriskajām aktivitātēm. Izteikti zema ir arī jauniešu uzticēšanās valsts un pašvaldību institūcijām, kas savukārt visdrīzāk mazina jauniešu interesi un gatavību iesaistīties politiskajās aktivitātēs. Satraucoši ir arī dati par zemu uzticēšanos nevalstiskajām organizācijām, arodbiedrībai un tiesu sistēmai.
4. Latvijā salīdzinoši liels ir nabadzības riskam pakļauto jauniešu īpatsvars, īpaši starp nepilngadīgajiem jauniešiem - katrs ceturtais jauniešis ir pakļauts nabadzības riskam. Situācija šajā aspektā pēdējo piecu gadu laikā nav būtiski mainījusies. Tāpat akūta ir jauniešu bezdarba problēma – lai gan pēdējo pāris gadu laikā bezdarba rādītāji ir samazinājušies, tomēr tie joprojām ir daudz augstāki nekā pirmskrīzes periodā. Pie tam jaunieši uzskata, ka viņu iespējas atrast darbu, ir ļoti ierobežotas.
5. Latvijā ir aptuveni 25 tūkstoši jauniešu, kuri nemācās, nestrādā un neapgūst arodu – šo jauniešu sociālā iekļaušana ir viens no būtiskākajiem tuvākajā laikā risināmajiem jautājumiem. Šādā kontekstā būtiski ņemt vērā, ka jaunieši palīdzību sarežģītās situācijās visbiežāk meklētu pie ģimenes locekļiem un radniekiem, kamēr izteikti zema ir uzticēšanās un ekspektācijas valsts un pašvaldību nodrošinātajai palīdzībai un atbalstam.
6. Taču sociālās atstumtības riski saistīti ne tikai ar bezdarba un nabadzības faktoriem, bet būtisks riska faktors ir arī ierobežotas jauniešu iespējas iesaistīties politisko lēmumu pieņemšanā, iekļauties mobilitātes aktivitātēs un nodarboties ar uzņēmējdarbību. Tāpat satraucošs ir fakts, ka 6% jauniešu uzskata – viņam nav pieejama pilnvērtīga veselības aprūpe. Tas nozīmē, ka svarīgi

⁷¹ Jauniešu iespēju, attieksmju un vērtību pētījums. SIA „Excolo Latvia”, 2013.

risināt ne tikai ar nodarbinātību un materiālo nodrošinātību, bet arī sabiedrisko un pilsonisko līdzdalību saistītus jautājumus.

7. Nav nodrošināta regulāra darbā ar jaunatni iesaistīto personu profesionālās kvalifikācijas celšana.
8. Kopumā jaunieši ir apmierināti ar viņiem pieejamām izglītības iespējām, kā arī ar izglītības piemērotību darba tirgum. Labas izglītības ieguve jauniešiem ir nozīmīga vērtība, pie tam - būtiskāka par iespējām nopelnīt daudz naudas, iegūt prestižu profesiju vai labu amatu. Jāsecina, ka izglītības loma kopumā nav mainījies, bet mainās jauniešu prasības pret tās saturu. Arvien samazinās formālās izglītības loma – kā vērtīgākas jaunieši novērtē zināšanas un prasmes, ko iegūst interešu un neformālajā izglītībā. Ir nepieciešams veicināt jauniešu iesaistīšanos un pilnveidot zināšanas, prasmes un iemaņas, kas veido jauniešu konkurētspēju mūsdienu globālajā pasaulē caur neformālo izglītību. Trūkst vienota izpratne par neformālās izglītības nozīmi un ieguvumiem, lai veicinātu jauniešu personības pilnveidi.
9. Vairākums jauniešu uzskata, ka viņiem ir lielas iespējas iegūt tādu izglītību, kādu viņi paši vēlas. Tajā pašā laikā jaunieši uzskata, ka ir daudz problēmjautājumu izglītības jomā, kurus valdībai būtu jārisina. Viena no akūtākajām problēmām ir jauniešu prakses iespējas un nodarbinātība. Tāpat jaunieši izsaka bažas par izglītības sistēmas kvalitāti kopumā. Īpaši jāuzsver arī finansiālo iespēju aspekts, kuru jaunieši bieži norāda kā risināmu jautājumu (bezmaksas izglītības pieejamība, stipendijas, budžeta vietas u. c.).
10. Lai gan jauniešu bezdarbs Latvijā joprojām ir augsts (augstāks nekā ES vidēji), pēdējo trīs gadu laikā tas ir būtiski mazinājies. Samazinās arī to bezdarbnieku īpatsvars, kuriem nav bijis darba 1–3 gadus. Tomēr jauniešu viedokļi par darba tirgu ir pesimistiski – pavisam neliela jauniešu daļa uzskata, ka Latvijā ir iespējams atrast labu darbu. Novērojams arī, ka izteikti pieaugusi tāda darba aspekta vērtība kā darba stabilitāte, kas norāda uz jauniešu bažām ne tikai par darba iegūšanu, bet ilgtermiņa nodarbinātību. Īpaši izteikti tas vērojams reģionos ārpus lielajām pilsētām. Kā vienas no sekām šādai darba tirgus izpratnei var vērtēt arī jauniešu vēlmi būt par darba devējiem vai pašnodarbinātajiem, nevis darba ņēmējiem. Tas liecina par nepieciešamību plānot un īstenot tādas jauniešu nodarbinātības veicināšanas aktivitātes, kas nodrošinātu jauniešu potenciāla izmantošanu un realizāciju Latvijas darba tirgū, nevis palielinātu izbraukšanu no valsts darba meklēšanas nolūkos.
11. Lai gan absolūtais vairākums Latvijas jauniešu novērtē, ka viņu veselības stāvoklis ir labs, lielākā daļa jauniešu uzskatāmi par nepietiekoši fiziski aktīviem (74,8% vīriešu un 83,2% sieviešu vecumā no 15-24 gadiem ar fiziskām aktivitātēm nodarbojas mazāk kā 2 stundas nedēļā)⁷². Tajā pašā laikā lielākajai daļai jauniešu ir pieejamas daudzveidīgas iespējas nodarboties ar sportu: skriet, izmantot sporta zāli, spēlēt komandu sporta spēles. Ierobežotas ir vien jauniešu iespējas nodarboties ar peldēšanu, lai gan arī šādas iespējas ir pieejamas aptuveni 1/2 jauniešu. Tomēr, neskatoties uz iespēju pieejamību, tikai neliela daļa Latvijas jauniešu ir aktīvi sportotāji vai fizisko aktivitāšu veicēji.
12. Izglītošanai par veselības veicināšanas iespējām un pieejamajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, aktīva un veselīga dzīvesveida veicināšanu un garīgo veselību atkarību izraisošo vielu lietošanas un procesu mazināšanu jāpievērš pastiprināta uzmanība jauniešu veselības un labklājības uzlabošanas aktivitāšu plānošanā.

⁷² Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2012. FINBALT. SPKC. 2013.

II. PIEDĀVĀTĀ RISINĀJUMA SĀKOTNĒJAIS IETEKMES (EX-ANTE) NOVĒRTĒJUMS

Ja vēl pirms 10–15 gadiem bija novērojams, ka lielākas iespējas dzīvē ir tiem, kuri ieguvuši augstāku izglītības līmeni, kuri apguvuši darba tirgū pieprasītu profesiju, kuri dzīvo ekonomiski attīstītākos reģionos u. tml., tad šodien šādas kopsakarības vairs nav tik izteiktas. Protams, joprojām izglītība sniedz lielākas iespējas gūt panākumus, veiksmīga profesijas izvēle ļauj sasniegt karjeras mērķus, un dzīve pilsētās nodrošina lielākas izvēles iespējas, tomēr tie nebūt vairs nav noteicošie faktori. Piemēram, ekonomiskās krīzes ietekmē izglītība vairs negarantē nodarbinātību – arī jaunieši ar augstāko izglītību kļūst par bezdarbniekiem. Globālās attīstības tendences un to ietekme uz darba tirgus struktūru vairs neļauj kādas konkrētas profesijas nosaukt par nākotnē pieprasītākajām. Pirms 10–20 gadiem nebija lielas daļas to profesiju, kuras šodien darba tirgū ir vienas no pieprasītākajām. Savukārt konkrētas dzīvesvietas izvēle tikai daļēji nosaka pieejamās iespējas – transporta un jauno tehnoloģiju attīstība nodrošina ātras mobilitātes un tiešsaistes komunikācijas iespējas neatkarīgi no fiziskās atrašanās vietas.

Dzīves kvalitāti mūsdienās vairāk ietekmē iespējas un prakse būt aktīvam sabiedriskajos un sociālajos procesos, būt mobilam izglītībā, praksē un nodarbinātībā, būt iesaistītam pilsoniskajās, brīvā laika, kultūras un veselīga dzīvesveida aktivitātēs. Kur un kā iesaistīties un būt aktīvam – tās lielā mērā ir pašu jauniešu izvēles, bet jaunatnes politikas plānotāju un īstenotāju dienaskārtībā aktuālam jābūt šo iespēju pieejamības un daudzveidības nodrošināšanas jautājumam.

Mūsdienu atvērtajā pasaulē jauniešu dzīves kvalitāti jebkurā lielākā vai mazākā apdzīvotā vietā ietekmē globālās sociāli ekonomiskās attīstības tendences. Viens no nozīmīgākajiem faktoriem, kas nosaka nepieciešamību pēc būtiskām strukturālām pārmaiņām sabiedrībā kopumā un jaunatnes politikā, ir demogrāfiskie izaicinājumi. Eiropas iedzīvotāju straujā novecošanās jau tuvāko 5–10 gadu laikā radīs vairākas sociālas konsekvences – darbavietu skaits būs lielāks nekā darbaspējīgo skaits, palielināsies starppaaudžu nevienlīdzība, pieaugs migrācijas intensitāte, mainīsies vērtības un dzīves stili. Lai efektīvi reaģētu uz šiem izaicinājumiem, nepietiks ar esošās politikas korekcijām – demogrāfiskās tendences prasa pārdomātu, bet līdztekus ambiciozu nacionālo un ES līmeņa politikas izstrādi un koordinētu īstenošanu. Īpaši aktuāla ir nepieciešamība savlaicīgi reformēt ES dalībvalstu sociālās apdrošināšanas sistēmu, kā arī pievērst pastiprinātu uzmanību nodarbinātības formu un veidu dažādošanai.

Otrs būtisks izaicinājums Eiropas jauniešu kontekstā ir nodarbinātība. Ekonomiskā krīze ļoti smagi ietekmējusi nodarbinātību tieši jauniešu vidū – atsevišķās valstīs jauniešu bezdarbs pieauga divas un pat trīs reizes. 2013. gadā bez darba Eiropā bija gandrīz seši miljoni jauniešu. Īpaši satraucošs ir ilgstošā bezdarba rādītājs – gandrīz katrs trešais jauniešs bez darba ir ilgāk nekā gadu. Tāpat augsti ir jauniešu nabadzības un sociālās atstumtības riska rādītāji. Dienaskārtībā īpaši aktuāls ir arī jautājums par jauniešiem, kuri nemācās, nestrādā un neapgūst arodu. Minētās tendences izvirza vairākus izaicinājumus jaunatnes jomā – izglītības sistēmas pārorientācija no formālu zināšanu nodrošināšanas uz prasmju un spēju attīstīšanu, jauniešu līdzdalības un iesaistīšanas formu dažādošana, mērķētu atbalsta aktivitāšu ieviešana īpaši mazaizsargātām jauniešu mērķa grupām.

Jauno tehnoloģiju straujā attīstība ir trešais būtiskais pārmaiņu virzītājs – tās rada gan apdraudējumus, gan iespējas. Personalizēta mācīšanās, jaunas komunikācijas platformas, vietai nepiesaistīta mācīšanās, skolotāju lomas pārmaiņas – tie ir tikai daži no izaicinājumiem, kurus nosaka tehnoloģiju attīstība. Tajā pašā laikā tehnoloģijas nevar uzskatīt par aizvietotāju skolotājiem, mācību procesam, personīgai saskarsmei, tās uzskatāmas tikai par līdzekli, kas ļauj uzlabot un paplašināt mācīšanās, komunikācijas un pieredzes ieguves iespējas gan jauniešiem, gan pieaugušajiem.

Jauniešu nākotni būtiski ietekmē arī daudzas citas globālās pasaules iezīmes: ekoloģijas un ilgtspējas izaicinājumi, jauniešu vērtību maiņa, reģionālā attīstība, pilsoniskuma izpratnes un līdzdalības veidu maiņa. Daudzveidīgās globālās attīstības ietekmes un daudzšķautņainais jauniešu ikdienas dzīves raksturs jaunatnes politikai arvien vairāk prasa būt starpsektorālai. Mūsdienās vairs nav iespējams izglītību skatīt atrauti no darba tirgus, kultūras pieejamību no reģionālās attīstības, veselību no izglītības, līdzdalību no labklājības utt.. Tas savukārt no visām iesaistītajām pusēm prasa kā skaidru koordināciju, tā atvērtību sadarbībai, iesaistot ne tikai valsts un pašvaldības institūcijas, bet arī nevalstiskā sektora un pašu jauniešu pārstāvjus.

Minētie izaicinājumi ir ņemti vērā, izstrādājot Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2015.-2020.gadam. Pamatnostādņu izstrādes nepieciešamību noteica Jaunatnes politikas pamatnostādņu 2009.-2018.gadam vidusposma novērtējumā konstatētie fakti par būtiskām šī dokumenta nepilnībām (vāja saskaņotība ar nacionāla un ES līmeņa plānošanas dokumentiem, rezultātīvo rādītāju aktualizēšanas problēmas u.c.), kas liedz pilnvērtīgi plānot un īstenot jaunatnes politiku Latvijā. Izstrādātajā vidēja termiņa jaunatnes politikas plānošanas dokumentā novērstas konstatētās nepilnības un veikti vairāki būtiski politikas plānošanas uzlabojumi.

Pirmkārt, veikta plānojamo un īstenojamo rīcības virzienu un aktivitāšu pārskatīšana un koncentrēšana būtiskākajās problēmjomās. Ņemot vērā jaunatnes politikas starpsektorālo raksturu un ļoti plašo iesaistīto institūciju un mērķauditoriju daudzumu, vēlamu un nepieciešamo aktivitāšu loks ir izteikti plašs. Tāpēc būtiska ir to prioretizēšana un potenciāli efektīvāko aktivitāšu identificēšana. Tas ļāvis Pamatnostādņu izstrādes procesā, izmantojot plašu datu un informācijas klāstu, kā arī konsultējoties ar dažādu jomu ekspertiem, definēt būtiskākās jaunatnes jomas problēmas un efektīvākos to risināšanas rīkus (aktivitātes), tādējādi koncentrējot plānotās rīcības tajās jomās, kur darbs ar jaunatni potenciāli sniegs lielāko atdevi vidējā un ilgtermiņā.

Otrkārt, Pamatnostādņu izstrādi raksturo sistēmiska pieeja – tikai skatot kontekstā politikas plānošanu, īstenošanas iespējas un ierobežojumus, iespējams efektīvizēt veicamās aktivitātes. Pamatnostādņu īstenošanas efektivitāti nosaka rīcības virzienos un sasniedzamajos rezultātos iekļautā iekšējā loģika – pierādījumos balstīta jaunatnes politikas izstrāde ir tās efektivitātes būtisks priekšnoteikums, tāpat kā dažādo un daudzveidīgo jaunatnes politikas īstenošanā iesaistīto institūciju sadarbība un kopīgs darbs, kā arī darbā ar jaunatni iesaistīto personu un institūciju kapacitātes stiprināšana. Veicot uzlabojumus šajos rīcības virzienos, iespējams būtiski uzlabot jauniešu līdzdalību, sabiedrisko aktivitāti, sekmīgu iekļaušanos darba tirgū, kā arī veselīgu un aktīvu dzīvesveidu.

Treškārt, Pamatnostādņu struktūra īpaši akcentē nepieciešamību plānotās aktivitātes īstenot kompleksi un kontekstuāli, nevis kā nodalītu, atsevišķu aktivitāšu kopumu. Izstrādātie rīcības virzieni ir savstarpēji papildinoši – to efektivitāti noteiks sinerģiska to īstenošana.

Īstenojot Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2015.-2020.gadam, sagaidāma jauniešu dzīves kvalitātes uzlabošanās – jauniešiem pieejamo līdzdalības un aktivitāšu iespēju paplašināšanās, informācijas un konsultāciju atbalsta pieejamība, veselīga un aktīva dzīvesveida praktizēšanas popularitāte. Savukārt jauniešu dzīves kvalitātes uzlabošanās minētajos aspektos ilgtermiņā samazinās izdevumus, kas jānovirza jauniešu sociālo, psiholoģisko, veselības u.c. veida problēmu (neveselīga dzīvesveida sekas, sportisko aktivitāšu trūkums, brīvā laika pavadīšanas iespēju trūkums u.tml.) risināšanai.

III. RĪCĪBAS VIRZIENI JAUNATNES POLITIKAS MĒRĶU SASNIEGŠANAI UN PROBLĒMU RISINĀŠANAI

1. *Apakšmērķa “VIDE – veicināt jauniešiem atbalstošas vides izveidi, uzlabojot darbā ar jaunatni iesaistīto personu kompetences” rīcības virzieni un uzdevumi*

1. 1.1. Izglītība un apmācība

- 1.1.1. attīstīt pašvaldību darbinieku profesionālo pilnveidi darba ar jaunatni īstenošanā
- 1.1.2. paplašināt, atbalstīt un attīstīt jaunatnes informācijas punktu tīklojumu reģionos un regulāri profesionāli pilnveidot jaunatnes lietu speciālistu un darbā ar jaunatni iesaistīto personu kompetenci jaunatnes informācijas jomā
- 1.1.3. izstrādāt vienotu modeli jauniešu neformālās izglītības attīstīšanai un atzīšanai valsts mērogā, veicinot arī neformālās izglītības metožu izmantošanu
- 1.1.4. veicināt jauniešu mobilitāti (jo īpaši, kas veicina izglītošanos un brīvprātīgo darbu) un dalību dažādās mobilitātes programmās
- 1.1.5. veicināt un nodrošināt jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā iesaistīto personu efektīvu savstarpējo sadarbību un operatīvu informācijas apmaiņu jaunatnes politikas izstrādes, īstenošanas un politikas rezultātu izvērtēšanas procesā.

1.2. Sociālā iekļaušana

- 1.2.1. pilnveidot valsts atbalsta mehānismu darbam ar sociālās atstumtības riskam pakļautajiem jauniešiem

2. *Apakšmērķa “LĪDZDARBOŠANĀS - veicināt jauniešu iniciatīvas, līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē ” rīcības virziens un uzdevumi*

2.1. Līdzdalība

- 2.1.1 veicināt un nodrošināt jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā iesaistīto personu efektīvu savstarpējo sadarbību un operatīvu informācijas apmaiņu jaunatnes politikas izstrādes, īstenošanas un rezultātu izvērtēšanas procesā
- 2.1.2 attīstīt regulāru situācijas monitoringu, izpēti un analīzi jaunatnes politikā
- 2.1.3 nodrošināt Latvijas pārstāvniecību starptautiskajās institūcijās, starptautiskajās jaunatnes organizācijās un sadarbības tīklos jaunatnes jomā
- 2.1.4 nodrošināt jauniešiem iespēju līdzdarboties jaunatnes politiku ietekmējošu lēmumu pieņemšanā valsts un pašvaldību mērogā, sekmēt jauniešu līdzdalību pārstāvniecības demokrātijā un stiprināt jaunatnes organizāciju kapacitāti
- 2.1.5 popularizēt brīvprātīgā darba ieguvumus sabiedriskā labuma darbības jomās un veicināt jauniešu motivāciju veikt brīvprātīgo darbu
- 2.1.6 nodrošināt aktuālas, viegli uztveramas informācijas pieejamību jauniešiem par viņu tiesībām, pienākumiem, atbildību un iespējām
- 2.1.7 aktualizēt normatīvo bāzi jaunatnes politikas jomā

3. *Apakšmērķa “PERSONĪBAS PILNVEIDE – veicināt jauniešu uzņēmīgumu, veselīgu dzīvesveidu un savu spēju apzināšanos” rīcības virzieni*

3.1. Nodarbinātība un uzņēmējdarbība, uzņēmīgums

- 3.1.1. pilnveidot un nodrošināt pieejamu finanšu, metodisko un informatīvo atbalsta mehānismu jauniešiem, kas vēlas uzsākt komercdarbību
- 3.1.2. nodrošināt karjeras atbalstu jauniešiem, ar kura palīdzību varētu jau agrīnā attīstības posmā palīdzēt noteikt bērna un jaunieša interesēm un spējām vispiemērotāko nākotnes profesiju

3.2. Veselība un labklājība

- 3.2.1. popularizēt veselīgu un aktīvu dzīvesveidu jauniešu vidū

3.2.2.uzlabot jauniešu informētību par veselības aprūpes sistēmu valstī un pieejamajiem valsts apmaksātajiem veselības aprūpes pakalpojumiem un veselības veicināšanas iespējām.

Pamatnostādņu sasaiste ar citiem attīstības plānošanas dokumentiem un Latvijai saistošajiem starptautiskajiem tiesību aktiem un politikas plānošanas dokumentiem

ES līmeņa dokumenti.

Līgumā par ES darbību konsolidētajā versijā_(Lisabonas līgums) ES kompetence ir veikt darbības, lai atbalstītu, koordinētu vai papildinātu dalībvalstu darbības izglītības, jaunatnes un sporta jomā.

Lisabonas līguma 165.pantā ir noteikts, ka ES rīcība ir vērsta uz to, lai "palīdzētu attīstīties jaunatnes apmaiņai", ar piebildi, ka tās mērķis ir arī "sekmēt jauniešu dalību Eiropas demokrātiskajā dzīvē".

Eiropas Jaunatnes pakts (turpmāk – Pakts)_ir instruments, ar kura palīdzību ir plānots sasniegt Lisabonas mērķus, vairojot darbavietas un izaugsmi. Paktā uzmanība pievērsta trim jomām: i) jaunatnes nodarbinātība, integrācija un sociālā labklājība, ii) izglītība, apmācība un mobilitāte, un iii) darba dzīves un ģimenes dzīves saskaņošana.

"ES jaunatnes stratēģija – ieguldīt jaunatnē, iesaistīt jauniešus" balstās uz divām pieejām – ieguldījums jaunatnē, kas nozīmē "lielāku resursu piešķiršanu, lai izstrādātu politikas jomas, kas ikdienā ietekmē jauniešus, un uzlabotu viņu labklājību" un jauniešu līdzdalības veicināšana, kas paredz "jauniešu potenciāla veicināšanu, lai atjauninātu sabiedrību un palīdzētu sasniegt ES vērtības un mērķus".

Rezolūcijā par atjauninātu regulējumu Eiropas sadarbībai jaunatnes jomā_(2010–2018.gads) ir noteikti šādi mērķi: i) vairāk vienlīdzīgu iespēju visiem jauniešiem izglītības jomā un darba tirgū, un ii) visu jauniešu aktīva pilsonība, sociāla iekļaušana un solidaritāte.

“Eiropas 2020” stratēģijā_tiek uzsvērts, ka svarīgi ir izstrādāt un īstenot tādas politikas pasākumus, kas visiem jauniešiem palīdzēs iegūt darba tirgum atbilstošas prasmes un zināšanas, lai līdzdarbotos uz zināšanām balstītā ekonomikā un piedalītos sabiedrības dzīvē.

“Eiropa 2020” noteiktās prioritātes „Gudra izaugsme” un „Iekļaujoša izaugsme” tiešā veidā skar jaunatnes politikas jautājumus - izglītības kvalitātes uzlabošanu, jauniešu bezdarba mazināšanu, jauniešu sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas veicināšanu un jauniešu, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu (NEET grupas jaunieši) integrēšanu.

Īrijas Prezidentūras laikā tika apstiprināti Padomes secinājumi par jaunatnes politikas potenciāla palielināšanu, sasniedzot „Eiropa 2020” stratēģijas mērķus. Šajos secinājumos tika izteikts aicinājums veidot spēcīgāku saikni un lielāku kohēziju starp jaunatnes politiku (jaunatnes stratēģijām) un "Eiropa 2020”stratēģiju

Lietuva savā Prezidentūrā apņēmas šo aicinājumu iedzīvināt, izstrādājot rīcības plānu, kas skars arī nākamo triju prezidējošo ES valstu (“TRIO”) periodu.

Šie secinājumi noveda pie jaunu ES finanšu programmu izveides: iniciatīva “Jauniešu garantija” un EK programma “Erasmus +”.

Nacionālā līmeņa dokumenti.

2009.gada 1.janvārī stājās spēkā Jaunatnes likums.ar 2008.gada 8.maijā Saeima pieņēma Jaunatnes likumu ar mērķi uzlabot jauniešu - personu vecumā no 13 līdz 25 gadiem - dzīves kvalitāti, veicinot viņu iniciatīvas, līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē, kā arī atbalstot darbu ar jaunatni. Jaunatnes likums nosaka jaunatnes politikas īstenošanā iesaistītās personas un to kompetenci šīs politikas jomā, jauniešu līdzdalību jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā, kā arī

pamatprincipus finansējuma piešķiršanai jauniešu iniciatīvām, līdzdalībai lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē, kā arī darbam ar jaunatni.

Ilgtermiņa konceptuālais dokuments „Latvijas izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā” nosaka uz cilvēku centrētu Latvijas izaugsmes modeli. Galvenais izaugsmes resurss ir katra iedzīvotāja zināšanas un gudrība, to prasmīga izmantošana. Mērķis - ikviena cilvēka dažādu dzīves kvalitātes aspektu paaugstināšana, kas sasniedzams, aktīvi izmantojot iedzīvotāju uzkrāto zināšanu potenciālu.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030.gadam izdalītas 4 jomas, kas veido pamatu Latvijas sabiedrības nākotnei: jaunrade, tolerance, sadarbība un līdzdalība.

*Jaunrade - spēja radīt jaunas idejas, rīcības formas vai arī sasaistīt esošās idejas, konceptus, metodes un rīcības jaunā veidā. *Tolerance paredz visu veidu sociālās atstumtības un diskriminācijas mazināšanu, ieskaitot ienākumu nevienlīdzību, vecuma un dzimuma diskrimināciju darba tirgū, etniskos aizspriedumus un lingvistiskās institucionālās barjeras. *Sadarbība ir horizontālā un vertikālā starp institūcijām un iedzīvotājiem. *Līdzdalība – katrs ir atbildīgs par savu rīcību.

Nacionālais attīstības plāns 2014. – 2020.gadam - kā prioritāte ir izvirzīta “Cilvēka drošumspēja” – jauniešu nodarbinātības veicināšana, kvalitatīvas izglītības nodrošināšana jauniešiem un pieeja neformālās izglītības aktivitātēm, jauniešu līdzdalība un iesaistīšana, jauniešu veselīgā dzīves veida veicināšana, sociālā iekļaušana.

Jaunatnes politikas pamatnostādnes 2009. – 2018.gadam ievirza jaunatnes politiku trīs dimensijās: jaunatnes politikas koordinācija (starpnozarū un starpsektorālā sadarbība), jauniešu konkurētspējas veicināšana un jauniešu līdzdalības un iesaistīšanās sekmēšana.

Atbildīgo nozaru ministriju pamatnostādnes (izglītības sektorā, sociālajā jomā, veselības, sporta jomā utt.).

Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013. -2019.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 2013.gada 29. oktobra rīkojumu Nr. 496). Reģionālās politikas pamatnostādnes nosaka, ka galvenais uzsvars reģionālās politikas ietvaros ir reģionu ekonomika, aplūkojot teritorijas attīstības jautājumus no reģionālas perspektīvas, t.i., pievēršot uzmanību situācijas atšķirībām starp reģioniem/pašvaldībām un līdz ar to paredzot iespējas īstenot diferencētus risinājumus. Balstoties uz reģionu ekonomiku kā centrālo uzstādījumu, Latvijas reģionālajā politikā tiek noteiktas jaunas mērķteritorijas jeb teritoriālais fokuss, plašāka teritoriālās pieejas izmantošana investīciju sniegšanā teritorijām, tematiska koncentrēšanās reģionālās attīstības veicināšanā ar uzsvaru uz uzņēmējdarbības aktivitātes stimulēšanu teritorijās, kā arī uzsvars uz plašu dažādu pušu iesaisti reģionālās politikas mērķu sasniegšanā.

Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam⁷³ –kā virsmērķi nosaka palielināt Latvijas iedzīvotāju veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu un novērst priekšlaicīgu nāvi, saglabājot, uzlabojot un atjaunojot veselību. Pamatnostādnēs paredzēti pasākumi dažādām sabiedrības veselības mērķa grupām (t.sk. bērniem un jauniešiem) veselīga dzīvesveida veicināšanā, tādējādi samazinot hronisko neinfekcijas slimību riska faktoru izplatību (aptaukošanās, mazkustīgs dzīvesveids, neveselīgs uzturs, atkarību izraisošo vielu lietošana u.c.) Latvijas sabiedrībā.

Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020.gadam (apstiprinātas Saeimā 2014.gada 22.maijā) par virsmērķi izglītības attīstības politikai izvirza kvalitatīvu un iekļaujošu izglītību personības attīstībai, cilvēku labklājībai un ilgtspējīgai valsts izaugsmei.

Sporta politikas pamatnostādnes 2014.-2020. gadam⁷⁴, kuru mērķis ir palielināt to Latvijas iedzīvotāju īpatsvaru, kas vismaz 1–2 reizes nedēļā nodarbojas ar fiziskām vai sportiskām aktivitātēm. Pamatnostādnēs definētā sporta politikas mērķa sasniegšanai ir izvirzīti šādi apakšmērķi: 1) veicināt iedzīvotāju (it īpaši bērnu un jauniešu) fizisko aktivitāti, 2) sekmēt sportistu sagatavošanas un sacensību

⁷³ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2014.gada 14.oktobra rīkojumu Nr.589.

⁷⁴ Apstiprināts ar Ministru kabineta 2013.gada 18.decembra rīkojumu Nr.666.

sistēmas attīstību, 3) uzlabot bērnu un jauniešu ar paaugstinātu fizisko slodzi, augstu sasniegumu sportistu un sportistu ar invaliditāti veselības aprūpi un medicīnisko uzraudzību, 4) sekmēt sporta infrastruktūras pieejamību un attīstību, 5) nodrošināt ilgtspējīgu sporta finansēšanas sistēmas izveidi.